

๒. มหานิทานสุตต^๑

ปฏิจจสมุปปาโท

[๕๕] เอวมเม สุตฺ :- เอกํ สมยํ ภควา กุรุสฺสู วัหฺรติ กมฺมาสทฺมม^๒ นาม กุรุณํ นิคโม. อถ โข อายสฺมา อานนุโท, เยน ภควา, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมฺนตํ นิสีหิ; เอกมฺนตํ นิสินฺโน โข อายสฺมา อานนุโท ภควนฺตํ เอตทโวจ “อจฺฉริยํ ภนฺเต, อพฺภุตํ ภนฺเต, ยาว กมฺภีโร จายํ ภนฺเต ปฏิจฺจสมุปปาโท กมฺภีราวภาโส จ; อถ จ ปน เม อุตฺตทานกุตฺตทานโก วิย ขายตี”ติ. “มา เหวํ อานนุท อวจ, มา เหวํ อานนุท อวจ; กมฺภีโร จายํ ปฏิจฺจสมุปปาโท กมฺภีราวภาโส จ; เอตสฺส อานนุท ฌมฺมสฺส อนนุโพธา อปฺปฏิเวธา เอวมยํ ปชา ตนฺตาทกฺลทชาตา คุณคณฺฐิกชาตา^๓ มุณฺชปพฺพชฺชุตฺตา อปายํ ทฺถคฺคตี วินิปาตํ สํสารํ นาตีวตฺตติ.

[๕๖] ‘อตุถิ อิทปฺปจฺจยา ชรามรณฺ’ติ อิติ ปุณฺณฺเฐน สตา อานนุท ‘อตุถิ’ติสฺส วจฺนียํ. ‘กิปฺปจฺจยา ชรามรณฺ’ติ อิติ เจ วเทยฺย, ‘ชาติปฺปจฺจยา ชรามรณฺ’ติ อิจฺจสฺส วจฺนียํ.

‘อตุถิ อิทปฺปจฺจยา ชาติ’ติ อิติ ปุณฺณฺเฐน สตา อานนุท ‘อตุถิ’ติสฺส วจฺนียํ. ‘กิปฺปจฺจยา ชาติ’ติ อิติ เจ วเทยฺย, ‘ภวปฺปจฺจยา ชาติ’ติ อิจฺจสฺส วจฺนียํ.

‘อตุถิ อิทปฺปจฺจยา ภโว’ติ อิติ ปุณฺณฺเฐน สตา อานนุท ‘อตุถิ’ติสฺส วจฺนียํ. ‘กิปฺปจฺจยา ภโว’ติ อิติ เจ วเทยฺย, ‘อุปาทานปฺปจฺจยา ภโว’ติ อิจฺจสฺส วจฺนียํ.

‘อตุถิ อิทปฺปจฺจยา อุปาทานนฺ’ติ อิติ ปุณฺณฺเฐน สตา อานนุท ‘อตุถิ’ติสฺส วจฺนียํ. ‘กิปฺปจฺจยา อุปาทานนฺ’ติ อิติ เจ วเทยฺย, ‘ตณฺหาปฺปจฺจยา อุปาทานนฺ’ติ อิจฺจสฺส วจฺนียํ.

‘อตุถิ อิทปฺปจฺจยา ตณฺหา’ติ อิติ ปุณฺณฺเฐน สตา อานนุท ‘อตุถิ’ติสฺส วจฺนียํ. ‘กิปฺปจฺจยา ตณฺหา’ติ อิติ เจ วเทยฺย, ‘เวทนาปฺปจฺจยา ตณฺหา’ติ อิจฺจสฺส วจฺนียํ.

‘อตุถิ อิทปฺปจฺจยา เวทนนฺ’ติ อิติ ปุณฺณฺเฐน สตา อานนุท ‘อตุถิ’ติสฺส วจฺนียํ. ‘กิปฺปจฺจยา เวทนา’ติ อิติ เจ วเทยฺย, ‘ผัสสฺสปฺปจฺจยา เวทนา’ติ อิจฺจสฺส วจฺนียํ.

^๑ พระไตรปิฎกบาลีอักษรไทย ฉบับมหาจุฬาราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๐ ที่ชนิกาย มหาวรรค

^๒ ส. กมฺมาสทฺมม

^๓ จ.ม. กุลคณฺฐิกชาตา; อ.ส. กุลคณฺฐิกชาตา

‘อตุถิ อิทปฺปจฺจยา ผสฺโส’ติ อิติ ปุณฺณฺเณ สตา อานนฺท ‘อตุถิ’ติสฺส วจฺนียํ.
 ‘กัปปจฺจยา ผสฺโส’ติ อิติ เจ วเทยฺย, ‘นามรูปปจฺจยา ผสฺโส’ติ อิจฺจสฺส วจฺนียํ.

‘อตุถิ อิทปฺปจฺจยา นามรูปนฺ’ติ อิติ ปุณฺณฺเณ สตา อานนฺท ‘อตุถิ’ติสฺส วจฺนียํ.
 ‘กัปปจฺจยา นามรูปนฺติ อิติ เจ วเทยฺย, ‘วิญฺญาณปจฺจยา นามรูปนฺติ อิจฺจสฺส วจฺนียํ.

‘อตุถิ อิทปฺปจฺจยา วิญฺญาณนฺ’ติ อิติ ปุณฺณฺเณ สตา อานนฺท ‘อตุถิ’ติสฺส วจฺนียํ.
 ‘กัปปจฺจยา วิญฺญาณนฺติ อิติ เจ วเทยฺย, ‘นามรูปปจฺจยา วิญฺญาณนฺติ อิจฺจสฺส วจฺนียํ.

[๕๗] อิติ โข อานนฺท นามรูปปจฺจยา วิญฺญาณํ, วิญฺญาณปจฺจยา นามรูปํ,
 นามรูปปจฺจยา ผสฺโส, ผสฺสปจฺจยา เวทนา, เวทนาปจฺจยา ตณฺหา, ตณฺหาปจฺจยา อุปาทานํ,
 อุปาทานปจฺจยา ภโว, ภวปจฺจยา ชาติ, ชาติปจฺจยา ชรามรณํ โสภปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปา
 ยาสา สมฺภวานฺติ; เอวเมตฺสฺส เภวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมฺทโย โหติ.

[๕๘] ชาติปจฺจยา ชรามรณนฺ’ติ อิติ โข ปเนตํ วุตฺตํ; ตทานนฺท อิมินาเปตํ
 ปริยาเยน เวทิตพฺพํ, ยถา ชาติปจฺจยา ชรามรณํ. ชาติ จ หิ อานนฺท นาภวิสฺส สพฺเพน
 สพฺพํ สพฺพตา สพฺพํ กสฺสจฺจิ กิมฺหิจฺจ; เสยฺยถิทํ? เทวานํ วา เทวตฺตตาย, คนฺธพฺพานํ วา
 คนฺธพฺพตฺตตาย, ยกฺขานํ วา ยกฺขตฺตตาย, ภูตानํ วา ภูตตฺตตาย, มนุสฺसानํ วา มนุสฺสตฺตตาย,
 จตฺตูปทานํ วา จตฺตูปทตฺตตาย, ปกฺขินํ วา ปกฺขิตฺตตาย, สิริสฺปานํ วา สิริสฺปตฺตตาย;⁴ เตสํ
 เตสญฺจ หิ อานนฺท สตฺตทานํ ตถตฺตตาย ชาติ นาภวิสฺส, สพฺพโส ชาติยา อสฺติ ชาตินิโรธา
 อปี นฺ โข ชรามรณํ ปญฺญาเยถา”ติ. โน เหนฺตํ ภนฺเต. “ตฺสฺมาติหानนฺท เอเสว เหตุ เอตํ
 นิตานํ เอส สมฺทโย เอส ปจฺจโย ชรามรณสฺส, ยทิทํ ชาติ.

[๕๙] ‘ภวปจฺจยา ชาตี’ติ อิติ โข ปเนตํ วุตฺตํ; ตทานนฺท อิมินาเปตํ ปริยาเยน
 เวทิตพฺพํ, ยถา ภวปจฺจยา ชาติ. ภโว จ หิ อานนฺท นาภวิสฺส สพฺเพน สพฺพํ สพฺพตา
 สพฺพํ กสฺสจฺจิ กิมฺหิจฺจ. เสยฺยถิทํ? กามภโว วา รูปภโว วา อรูปภโว วา, สพฺพโส ภเว
 อสฺติ ภวานิโรธา อปี นฺ โข ชาติ ปญฺญาเยถา”ติ. โน เหนฺตํ ภนฺเต. “ตฺสฺมาติหานนฺท เอเสว
 เหตุ เอตํ นิตานํ เอส สมฺทโย เอส ปจฺจโย ชาติยา, ยทิทํ ภโว

⁴ จ.ม. สิริสฺปานํ วา สิริสฺปตฺตตาย

[๑๐๐] ‘อุปาทานปัจจุยา ภโว’ติ อิติ โข ปเนตํ วุตฺตํ; ตทานนฺท อิมินาเปตํ ปริยาเยน เวทิตพฺพํ, ยถา อุปาทานปัจจุยา ภโว, อุปาทานญจ หิ อานนฺท นาภวิสฺส สพฺเพน สพฺพํ สพฺพธา สพฺพํ กสฺสจि กิมฺหิจิ. เสยฺยถิทํ? กามุปาทานํ วา ทิฏฺฐุปาทานํ วา สีสัพพตฺตูปาทานํ วา อตฺตวาทูปาทานํ วา, สพฺพโส อุปาทาเน อสฺติ อุปาทานนิโรธา อปี นฺ โข ภโว ปญฺญาเยธา”ติ. โน เหนฺตํ ภาณเต. “ตสฺมาติหानนฺท เอเสว เหตุ เอตํ นิตานํ เอส สมฺทโย เอส ปจฺจโย ภวสฺส, ยทิทํ อุปาทานํ”.

[๑๐๑] ‘ตณฺหาปัจจุยา อุปาทานนฺ’ติ อิติ โข ปเนตํ วุตฺตํ; ตทานนฺท อิมินาเปตํ ปริยาเยน เวทิตพฺพํ, ยถา ตณฺหาปัจจุยา อุปาทานํ. ตณฺหาจ หิ อานนฺท นาภวิสฺส สพฺเพน สพฺพํ สพฺพธา สพฺพํ กสฺสจิ กิมฺหิจิ. เสยฺยถิทํ? รูปตณฺหา สทฺทตณฺหา กนฺธตณฺหา รสตณฺหา โผฏฺฐพฺพตณฺหา ฌมฺมตณฺหา, สพฺพโส ตณฺหาเย อสฺติ ตณฺหานิโรธา อปี นฺ โข อุปาทานํ ปญฺญาเยธา”ติ. โน เหนฺตํ ภาณเต. “ตสฺมาติหानนฺท เอเสว เหตุ เอตํ นิตานํ เอส สมฺทโย เอส ปจฺจโย อุปาทานสฺส, ยทิทํ ตณฺหา.

[๑๐๒] ‘เวทนาปัจจุยา ตณฺหา’ติ อิติ โข ปเนตํ วุตฺตํ; ตทานนฺท อิมินาเปตํ ปริยาเยน เวทิตพฺพํ, ยถา เวทนาปัจจุยา ตณฺหา. เวทนาจ หิ อานนฺท นาภวิสฺส สพฺเพน สพฺพํ สพฺพธา สพฺพํ กสฺสจิ กิมฺหิจิ. เสยฺยถิทํ? จกฺขุสมฺมุสฺสชา เวทนา, โสตสมฺมุสฺสชา เวทนา, ฆานสมฺมุสฺสชา เวทนา, ชิวฺหาสมฺมุสฺสชา เวทนา, กายสมฺมุสฺสชา เวทนา, มโนสมฺมุสฺสชา เวทนา, สพฺพโส เวทนาเย อสฺติ เวทนานิโรธา อปี นฺ โข ตณฺหา ปญฺญาเยธา”ติ. โน เหนฺตํ ภาณเต. “ตสฺมาติหानนฺท เอเสว เหตุ เอตํ นิตานํ เอส สมฺทโย เอส ปจฺจโย ตณฺหาเย, ยทิทํ เวทนา.

[๑๐๓] อิติ โข ปเนตํ อานนฺท เวทนํ ปฏฺิจจ ตณฺหา, ตณฺหํ ปฏฺิจจ ปริเยสนา, ปริเยสนํ ปฏฺิจจ ลาโภ, ลากํ ปฏฺิจจ วินิจฺฉโย, วินิจฺฉยํ ปฏฺิจจ ฉนฺทราโค, ฉนฺทราคํ ปฏฺิจจ อชฺโฆสํ, อชฺโฆสํ ปฏฺิจจ ปริกฺคโห, ปริกฺคหํ ปฏฺิจจ มจฺฉริยํ, มจฺฉริยํ ปฏฺิจจ อารกฺโข. อารกฺขาธิกรณํ ทณฺหาทานสฺตถาทานกลหวิคฺคหวิวาทตฺวํตฺวํเปสฺสุญฺญมฺสาวาทา อเนเก ปาปกกา อกฺุสลา ฌมฺมา สมฺภวนฺติ.

[๑๐๔] ‘อารกษาธิกรณ^๕’ ทณฺฑาทานสตุถาทานกลหวิคฺคหวิวาทศุวัศุวัเปสฺสณฺณมุสา
 วาทา อนเนเก ปาปกา อกุสลา ชมฺมา สมภวนฺตี’ติ อิติ โข ปเนตํ วุคฺตํ; ตทานนฺท
 อิมินาเปตํ ปรียาเยน เวทิตพฺพํ, ยถา อารกษาธิกรณํ ทณฺฑาทานสตุถาทานกลหวิคฺคหวิวาท
 ศุวัศุวัเปสฺสณฺณมุสาวาทา อนเนเก ปาปกา อกุสลา ชมฺมา สมภวนฺติ. อารกฺโข จ หิ อานนฺท
 นาภวิสฺส สพฺเพน สพฺพํ สพฺพธา สพฺพํ กสฺสจฺจิ กิมฺหิจฺจิ, สพฺพโส อารกฺเข อสฺติ
 อารกฺขนิโรธา อปี นฺ โข ทณฺฑาทานสตุถาทานกลหวิคฺคหวิวาทศุวัศุวัเปสฺสณฺณมุสาวาทา
 อนเนเก อกุสลา ชมฺมา สมภเวยฺยุนฺ’ติ. โน เหตํ ภาเน. “ตสฺมาติหानนฺท เอเสว เหตุ เอตํ
 นิทานํ เอส สมฺทโย เอส ปจฺจโย ทณฺฑาทานสตุถาทานกลหวิคฺคหวิวาทศุวัศุวัเปสฺสณฺณมุสา
 วาทานํ อนเนเกสํ ปาปกาณํ อกุสลาณํ ชมฺมานํ สมภวาย, ยทิตํ อารกฺโข.

[๑๐๕] ‘มจฺจริยํ ปฏฺิจฺจ อารกฺโข’ติ อิติ โข ปเนตํ วุคฺตํ; ตทานนฺท อิมินาเปตํ
 ปรียาเยน เวทิตพฺพํ, ยถา มจฺจริยํ ปฏฺิจฺจ อารกฺโข. มจฺจริยญฺจ หิ อานนฺท นาภวิสฺส
 สพฺเพน สพฺพํ สพฺพธา สพฺพํ กสฺสจฺจิ กิมฺหิจฺจิ, สพฺพโส มจฺจริเย อสฺติ มจฺจริยนิโรธา อปี
 นฺ โข อารกฺโข ปญฺญาเยธา’ติ. โน เหตํ ภาเน. “ตสฺมาติหानนฺท เอเสว เหตุ เอตํ นิทานํ
 เอส สมฺทโย เอส ปจฺจโย อารกฺขสฺส, ยทิตํ มจฺจริยํ.

[๑๐๖] ‘ปริคฺคหํ ปฏฺิจฺจ มจฺจริยนฺ’ติ อิติ โข ปเนตํ วุคฺตํ; ตทานนฺท อิมินาเปตํ
 ปรียาเยน เวทิตพฺพํ, ยถา ปริคฺคหํ ปฏฺิจฺจ มจฺจริยํ. ปริคฺคโห จ หิ อานนฺท นาภวิสฺส
 สพฺเพน สพฺพํ สพฺพธา สพฺพํ กสฺสจฺจิ กิมฺหิจฺจิ, สพฺพโส ปริคฺคเห อสฺติ ปริคฺคหนิโรธา อปี
 นฺ โข มจฺจริยํ ปญฺญาเยธา’ติ. โน เหตํ ภาเน. “ตสฺมาติหानนฺท เอเสว เหตุ เอตํ นิทานํ
 เอส สมฺทโย เอส ปจฺจโย มจฺจริยสฺส, ยทิตํ ปริคฺคโห.

[๑๐๗] ‘อชฺโฆสฺสานํ ปฏฺิจฺจ ปริคฺคโห’ติ อิติ โข ปเนตํ วุคฺตํ; ตทานนฺท อิมินาเปตํ
 ปรียาเยน เวทิตพฺพํ, ยถา อชฺโฆสฺสานํ ปฏฺิจฺจ ปริคฺคโห. อชฺโฆสฺसानญฺจ หิ อานนฺท
 นาภวิสฺส สพฺเพน สพฺพํ สพฺพธา สพฺพํ กสฺสจฺจิ กิมฺหิจฺจิ, สพฺพโส อชฺโฆสฺसानเ อสฺติ

⁵ ส. อารกฺขํ ปฏฺิจฺจ อารกฺษาธิกรณํ

อชฺโฆसानนโรธา อปี นุ โข ปริกคโห ปญญาเยธา”ติ. โน เหต์ ฆนฺเต. “ตสฺมาติหानนฺท เอเสว เหตุ เอตํ นิตานํ เอส สมฺทโย เอส ปจฺจโย ปริกคหฺสฺส ยทิตํ อชฺโฆसानํ.

[๑๐๘] ‘ฉนฺทราคํ ปฏิจฺจ อชฺโฆसानนฺ’ติ อิติ โข ปเนตํ วุคฺตํ. ตทานนฺท อิมินาเปตํ ปริยาเยน เวทิตพฺพํ, ยถา ฉนฺทราคํ ปฏิจฺจ อชฺโฆसानํ. ฉนฺทราโค จ หิ อานนฺท นาภวิสฺส สพฺเพน สพฺพํ สพฺพธา สพฺพํ กสฺสจฺจิ กิมฺหิจฺจ, สพฺพโส ฉนฺทราเถ อสฺติ ฉนฺทราคณิโรธา อปี นุ โข อชฺโฆसानํ ปญญาเยธา”ติ.? โน เหต์ ฆนฺเต. “ตสฺมาติหานนฺท เอเสว เหตุ เอตํ นิตานํ เอส สมฺทโย เอส ปจฺจโย อชฺโฆसानสฺส, ยทิตํ ฉนฺทราโค”.

[๑๐๙] ‘วินิจฺฉยํ ปฏิจฺจ ฉนฺทราโค’ติ อิติ โข ปเนตํ วุคฺตํ; ตทานนฺท อิมินาเปตํ ปริยาเยน เวทิตพฺพํ, ยถา วินิจฺฉยํ ปฏิจฺจ ฉนฺทราโค. วินิจฺฉโย จ หิ อานนฺท นาภวิสฺส สพฺเพน สพฺพํ สพฺพธา สพฺพํ กสฺสจฺจิ กิมฺหิจฺจ, สพฺพโส วินิจฺฉเย อสฺติ วินิจฺฉยณิโรธา อปี นุ โข ฉนฺทราโค ปญญาเยธา”ติ. โน เหต์ ฆนฺเต. “ตสฺมาติหานนฺท เอเสว เหตุ เอตํ นิตานํ เอส สมฺทโย เอส ปจฺจโย ฉนฺทราคสฺส, ยทิตํ วินิจฺฉโย”.

[๑๑๐] ‘ลาภํ ปฏิจฺจ วินิจฺฉโย’ติ อิติ โข ปเนตํ วุคฺตํ; ตทานนฺท อิมินาเปตํ ปริยาเยน เวทิตพฺพํ, ยถา ลาภํ ปฏิจฺจ วินิจฺฉโย. ลาโภ จ หิ อานนฺท นาภวิสฺส สพฺเพน สพฺพํ สพฺพธา สพฺพํ กสฺสจฺจิ กิมฺหิจฺจ, สพฺพโส ลาภเ อสฺติ ลาภณิโรธา อปี นุ โข วินิจฺฉโย ปญญาเยธา”ติ. โน เหต์ ฆนฺเต. “ตสฺมาติหานนฺท เอเสว เหตุ เอตํ นิตานํ เอส สมฺทโย เอส ปจฺจโย วินิจฺฉยสฺส, ยทิตํ ลาโภ.

[๑๑๑] ‘ปริเยสนํ ปฏิจฺจ ลาโภ’ติ อิติ โข ปเนตํ วุคฺตํ; ตทานนฺท อิมินาเปตํ ปริยาเยน เวทิตพฺพํ, ยถา ปริเยสนํ ปฏิจฺจ ลาโภ. ปริเยสนา จ หิ อานนฺท นาภวิสฺส สพฺเพน สพฺพํ สพฺพธา สพฺพํ กสฺสจฺจิ กิมฺหิจฺจ, สพฺพโส ปริเยสนาย อสฺติ ปริเยสนาณิโรธา อปี นุ โข ลาโภ ปญญาเยธา”ติ. โน เหต์ ฆนฺเต. “ตสฺมาติหานนฺท เอเสว เหตุ เอตํ นิตานํ เอส สมฺทโย เอส ปจฺจโย ลาภสฺส, ยทิตํ ปริเยสนา.

[๑๑๒] ‘ตณฺหํ ปฏิจฺจ ปริเยสนา’ติ อิติ โข ปเนตํ วุตฺตํ; ตทานนฺท อิมินาเปตํ ปริยาเยน เวทิตพฺพํ, ยถา ตณฺหํ ปฏิจฺจ ปริเยสนา. ตณฺหา จ หิ อานนฺท นาภวิสฺส สพฺเพน สพฺพํ สพฺพธา สพฺพํ กสฺสจฺจิ กิมฺหิจฺจ. เสยฺยถิทํ? กามตณฺหา ภวตณฺหา วิภวตณฺหา, สพฺพโส ตณฺหาเย อสฺติ ตณฺหานิโรธา อปี นฺ โข ปริเยสนา ปญฺญาเยธา’ติ. โน เหตํ ภาเน. “ตสฺมาตihanนฺท เอเสว เหตุ เอตํ นิทานํ เอส สมฺทโย เอส ปจฺจโย ปริเยสนาย, ยทิทํ ตณฺหา. อิติ โข อานนฺท อิมิ ทเว ชมฺมา ทเวเนน เวทนาย เอกสโมสรรณา ภวานฺติ.

[๑๑๓] ‘ผลฺลสฺสปจฺจยา เวทนา’ติ อิติ โข ปเนตํ วุตฺตํ; ตทานนฺท อิมินาเปตํ ปริยาเยน เวทิตพฺพํ, ยถา ผลฺลสฺสปจฺจยา เวทนา. ผลฺลโส จ หิ อานนฺท นาภวิสฺส สพฺเพน สพฺพํ สพฺพธา สพฺพํ กสฺสจฺจิ กิมฺหิจฺจ. เสยฺยถิทํ? จกฺขุสมฺผลฺลโส โสตสมฺผลฺลโส ฆานสมฺผลฺลโส ชิวฺหาสมฺผลฺลโส กายสมฺผลฺลโส มโนสมฺผลฺลโส, สพฺพโส ผลฺลเส อสฺติ ผลฺลสนิโรธา อปี นฺ โข เวทนา ปญฺญาเยธา’ติ. โน เหตํ ภาเน. “ตสฺมาตihanนฺท เอเสว เหตุ เอตํ นิทานํ เอส สมฺทโย เอส ปจฺจโย เวทนาย, ยทิทํ ผลฺลโส.

[๑๑๔] ‘นามรูปปจฺจยา ผลฺลโส’ติ อิติ โข ปเนตํ วุตฺตํ; ตทานนฺท อิมินาเปตํ ปริยาเยน เวทิตพฺพํ, ยถา นามรูปปจฺจยา ผลฺลโส. เยหิ อานนฺท อากาเรหิ เยหิ ลิงฺเกหิ เยหิ นิमितฺเตหิ เยหิ อุทฺเทเสหิ นามกายสฺส ปญฺญตฺติ โหติ, เตสฺ อากาเรสฺ เตสฺ ลิงฺเกสฺ เตสฺ นิमितฺเตสฺ เตสฺ อุทฺเทเสสฺ อสฺติ อปี นฺ โข รูปกายเย อธิวจนสมฺผลฺลโส ปญฺญาเยธา’ติ. โน เหตํ ภาเน. “เยหิ อานนฺท อากาเรหิ เยหิ ลิงฺเกหิ เยหิ นิमितฺเตหิ เยหิ อุทฺเทเสหิ รูปกายสฺส ปญฺญตฺติ โหติ, เตสฺ อากาเรสฺ เตสฺ ลิงฺเกสฺ เตสฺ นิमितฺเตสฺ เตสฺ อุทฺเทเสสฺ อสฺติ อปี นฺ โข นามกายเย ปฏิฆสมฺผลฺลโส ปญฺญาเยธา’ติ. โน เหตํ ภาเน. “เยหิ อานนฺท อากาเรหิ เยหิ ลิงฺเกหิ เยหิ นิमितฺเตหิ เยหิ อุทฺเทเสหิ นามกายสฺส จ รูปกายสฺส จ ปญฺญตฺติ โหติ, เตสฺ อากาเรสฺ เตสฺ ลิงฺเกสฺ เตสฺ นิमितฺเตสฺ เตสฺ อุทฺเทเสสฺ อสฺติ อปี นฺ โข อธิวจนสมฺผลฺลโส วา ปญฺญาเยธา’ติ โน เหตํ ภาเน. “เยหิ อานนฺท อากาเรหิ เยหิ ลิงฺเกหิ เยหิ นิमितฺเตหิ เยหิ อุทฺเทเสหิ นามรูปสฺส ปญฺญตฺติ โหติ, เตสฺ อากาเรสฺ เตสฺ ลิงฺเกสฺ เตสฺ อุทฺเทเสสฺ อสฺติ อปี นฺ โข ผลฺลโส ปญฺญาเยธา’ติ. โน เหตํ ภาเน. “ตสฺมาตihanนฺท เอเสว เหตุ เอตํ นิทานํ เอส สมฺทโย เอส ปจฺจโย ผลฺลสฺส, ยทิทํ นามรูป.

[๑๑๕] ‘วิญญาณปัจจยา นามรูปนุ’ติ อิติ โข ปเนตัม วุตตัม; ตทานนุท อิมินาเปตัม ปริยาเยน เวทิตัพพัม, ยถา วิญญาณปัจจยา นามรูปปี. วิญญาณญจ हि อานนุท มาตุกุกุณิสฺมึ น โอกกมิสฺสถ, อปี นุ โข นามรูปี มาตุ กุกุณิสฺมึ สมุจฺจิสฺสธา”ติ.⁶ โน เหตัม ฆนุเต. “วิญญาณญจ हि อานนุท มาตุกุกุณิสฺมึ โอกกมิสฺสวา โวกกมิสฺสถ, อปี นุ โข นามรูปี อิตฺถตฺตาย อภินิพฺพตฺติสฺสธา”ติ. โน เหตัม ฆนุเต. “วิญญาณญจ हि อานนุท ทหฺรสุเสว สโต โวกุณิสฺสธสฺส กุมารกสฺส วา กุมาริกาย วา, อปี นุ โข นามรูปี วุฑฺฒี วิรุพฺหี เวปุลลํ อापชฺชิสฺสธา”ติ. โน เหตัม ฆนุเต. “ตสฺมาติหानนุท เอสฺเสว เหตุ เอตัม นิทานํ เอส สมุทโย เอส ปจฺจโย นามรูปสฺส, ยทิทํ วิญญาณํ.

[๑๑๖] ‘นามรูปปัจจยา วิญญาณนุ’ติ อิติ โข ปเนตัม วุตตัม; ตทานนุท อิมินาเปตัม ปริยาเยน เวทิตัพพัม, ยถา นามรูปปัจจยา วิญญาณํ. วิญญาณญจ हि อานนุท นามรูปี ปติฏฺฐันฺนา ลภิสฺสถ,⁷ อปี นุ โข อายตี ชาติชฺรามรณํ ทุกุขสมุทยสมุภโว⁸ ปญฺญาเยถา”ติ. โน เหตัม ฆนุเต. “ตสฺมาติหानนุท เอสฺเสว เหตุ เอตัม นิทานํ เอส สมุทโย เอส ปจฺจโย วิญญาณสฺส, ยทิทํ นามรูปี. เอตฺตาวตา โข อานนุท ชาเยถ วา ชิเยถ วา มีเยถ วา จเวถ วา อูปชฺเชถ วา. เอตฺตาวตา โข อธิวจนปโป, เอตฺตาวตา นิรุตฺติปโป, เอตฺตาวตา ปญฺญตฺติปโป, เอตฺตาวตา ปญฺญาวจโร เอตฺตาวตา วฏฺฐํ วุตฺตติ อิตฺถตฺตํ ปญฺญาปนาย, ยทิทํ นามรูปี, สห วิญญาณเณน อญฺญมญฺญปจฺจยตา ปวตฺตติ.

อตุตปญฺญตฺติ

[๑๑๗] กิตฺตาวตา จ อานนุท อตุตตานํ ปญฺญเปนฺโต ปญฺญเปติ? รูปี วา हि อานนุท ปริตฺตํ อตุตตานํ ปญฺญเปนฺโต ปญฺญเปติ ‘รูปี เม ปริตฺโต อตุตตา’ติ. รูปี วา हि อานนุท อนนฺตํ อตุตตานํ ปญฺญเปนฺโต ปญฺญเปติ ‘รูปี เม อนนฺโต อตุตตา’ติ. อรูปี วา हि อานนุท ปริตฺตํ อตุตตานํ ปญฺญเปนฺโต ปญฺญเปติ ‘อรูปี เม ปริตฺโต อตุตตา’ติ. อรูปี วา हि อานนุท อนนฺตํ อตุตตานํ ปญฺญเปนฺโต ปญฺญเปติ ‘อรูปี เม อนนฺโต อตุตตา’ติ.

⁶ อ. สมุจฺจิสฺสธาติ

⁷ ฉ.ม. น ลภิสฺสถ

⁸ ส. ชาติชฺรามรณทุกุขสมุทยสมุภโว

[๑๑๘] ตตฺรานนฺท โย โส ฐปี ปริตฺตํ อตฺตานิ ปฺลญฺเปนฺโต ปฺลญฺเปติ, เอตฺรหิ วา โส ฐปี ปริตฺตํ อตฺตานิ ปฺลญฺเปนฺโต ปฺลญฺเปติ, ตตฺถ ภาวี วา โส ฐปี ปริตฺตํ อตฺตานิ ปฺลญฺเปนฺโต ปฺลญฺเปติ, ‘อตถํ วา ปน สนฺตํ ตถตฺตาย อุกฺกปฺเปสฺสามิ’ติ อิติ วา ปนสฺส โหติ. เอวํ สนฺตํ โข อานนฺท ฐปี ปริตฺตตฺตานุทิกฺขุ อฺนุเสตฺตีติ อิจฺจาถํ วจฺนายน.

ตตฺรานนฺท โย โส ฐปี อนนฺตํ อตฺตานิ ปฺลญฺเปนฺโต ปฺลญฺเปติ, เอตฺรหิ วา โส ฐปี อนนฺตํ อตฺตานิ ปฺลญฺเปนฺโต ปฺลญฺเปติ, ตตฺถ ภาวี วา โส ฐปี อนนฺตํ อตฺตานิ ปฺลญฺเปนฺโต ปฺลญฺเปติ, ‘อตถํ วา ปน สนฺตํ ตถตฺตาย อุกฺกปฺเปสฺสามิ’ติ อิติ วา ปนสฺส โหติ. เอวํ สนฺตํ โข อานนฺท ฐปี อนนฺตตฺตานุทิกฺขุ อฺนุเสตฺตีติ อิจฺจาถํ วจฺนายน.

ตตฺรานนฺท โย โส อฐปี ปริตฺตํ อตฺตานิ ปฺลญฺเปนฺโต ปฺลญฺเปติ, เอตฺรหิ วา โส อฐปี ปริตฺตํ อตฺตานิ ปฺลญฺเปนฺโต ปฺลญฺเปติ, ตตฺถ ภาวี วา โส อฐปี ปริตฺตํ อตฺตานิ ปฺลญฺเปนฺโต ปฺลญฺเปติ, ‘อตถํ วา ปน สนฺตํ ตถตฺตาย อุกฺกปฺเปสฺสามิ’ติ อิติ วา ปนสฺส โหติ. เอวํ สนฺตํ โข อานนฺท อฐปี ปริตฺตตฺตานุทิกฺขุ อฺนุเสตฺตีติ อิจฺจาถํ วจฺนายน.

ตตฺรานนฺท โย โส อฐปี อนนฺตํ อตฺตานิ ปฺลญฺเปนฺโต ปฺลญฺเปติ, เอตฺรหิ วา โส อฐปี อนนฺตํ อตฺตานิ ปฺลญฺเปนฺโต ปฺลญฺเปติ, ตตฺถ ภาวี วา โส อฐปี อนนฺตํ อตฺตานิ ปฺลญฺเปนฺโต ปฺลญฺเปติ, ‘อตถํ วา ปน สนฺตํ ตถตฺตาย อุกฺกปฺเปสฺสามิ’ติ อิติ วา ปนสฺส โหติ. เอวํ สนฺตํ โข อานนฺท อฐปี อนนฺตตฺตานุทิกฺขุ อฺนุเสตฺตีติ อิจฺจาถํ วจฺนายน. เอตฺตาวตฺตา โข อานนฺท อตฺตานิ ปฺลญฺเปนฺโต ปฺลญฺเปติ’ติ.’

นอตฺตปฺลญฺตุติ

[๑๑๙] กิตฺตาวตฺตา จ อานนฺท อตฺตานิ น ปฺลญฺเปนฺโต น ปฺลญฺเปติ ? ฐปี วา หิ อานนฺท ปริตฺตํ อตฺตานิ น ปฺลญฺเปนฺโต น ปฺลญฺเปติ ‘ฐปี เม ปริตฺโต อตฺตา’ติ. ฐปี วา หิ อานนฺท อนนฺตํ อตฺตานิ น ปฺลญฺเปนฺโต น ปฺลญฺเปติ ‘ฐปี เม อนนฺโต อตฺตา’ติ. อฐปี วา หิ อานนฺท ปริตฺตํ อตฺตานิ น ปฺลญฺเปนฺโต น ปฺลญฺเปติ ‘อฐปี เม ปริตฺโต อตฺตา’ติ. อฐปี วา หิ อานนฺท อนนฺตํ อตฺตานิ น ปฺลญฺเปนฺโต น ปฺลญฺเปติ ‘อฐปี เม อนนฺโต อตฺตา’ติ.

⁹ จ.ม. ปฺลญฺเปติ

[๑๒๐] ตตฺรานนฺท โย โส ฐปี ปริตฺตํ อตฺตานิํ น ปญฺญเปฺนฺโต น ปญฺญเปฺติ, เอตฺรหิ วา โส ฐปี ปริตฺตํ อตฺตานิํ น ปญฺญเปฺนฺโต น ปญฺญเปฺติ, ตตฺถ ภาวี วา โส ฐปี ปริตฺตํ อตฺตานิํ น ปญฺญเปฺนฺโต น ปญฺญเปฺติ, ‘อตถํ วา ปน สนฺตํ ตถตฺตาย อุปกปฺเปสฺสามิ’ติ อิติ วา ปนสฺส น โหติ. เอวํ สนฺตํ โข อานนฺท ฐปี ปริตฺตตฺตานุทิกฺขุสิ นานุเสตฺตีติ อิจฺจาลํ วณฺนาย.

ตตฺรานนฺท โย โส ฐปี อนนฺตํ อตฺตานิํ น ปญฺญเปฺนฺโต น ปญฺญเปฺติ, เอตฺรหิ วา โส ฐปี อนนฺตํ อตฺตานิํ น ปญฺญเปฺนฺโต น ปญฺญเปฺติ, ตตฺถ ภาวี วา โส ฐปี อนนฺตํ อตฺตานิํ น ปญฺญเปฺนฺโต น ปญฺญเปฺติ, ‘อตถํ วา ปน สนฺตํ ตถตฺตาย อุปกปฺเปสฺสามิ’ติ อิติ วา ปนสฺส น โหติ. เอวํ สนฺตํ โข อานนฺท ฐปี อนนฺตตฺตานุทิกฺขุสิ นานุเสตฺตีติ อิจฺจาลํ วณฺนาย.

ตตฺรานนฺท โย โส อฐปี ปริตฺตํ อตฺตานิํ น ปญฺญเปฺนฺโต น ปญฺญเปฺติ, เอตฺรหิ วา โส อฐปี ปริตฺตํ อตฺตานิํ น ปญฺญเปฺนฺโต น ปญฺญเปฺติ, ตตฺถ ภาวี วา โส อฐปี ปริตฺตํ อตฺตานิํ น ปญฺญเปฺนฺโต น ปญฺญเปฺติ, ‘อตถํ วา ปน สนฺตํ ตถตฺตาย อุปกปฺเปสฺสามิ’ติ อิติ วา ปนสฺส น โหติ. เอวํ สนฺตํ โข อานนฺท อฐปี ปริตฺตตฺตานุทิกฺขุสิ นานุเสตฺตีติ อิจฺจาลํ วณฺนาย.

ตตฺรานนฺท โย โส อฐปี อนนฺตํ อตฺตานิํ น ปญฺญเปฺนฺโต น ปญฺญเปฺติ, เอตฺรหิ วา โส อฐปี อนนฺตํ อตฺตานิํ น ปญฺญเปฺนฺโต น ปญฺญเปฺติ, ตตฺถ ภาวี วา โส อฐปี อนนฺตํ อตฺตานิํ น ปญฺญเปฺนฺโต น ปญฺญเปฺติ, ‘อตถํ วา ปน สนฺตํ ตถตฺตาย อุปกปฺเปสฺสามิ’ติ อิติ วา ปนสฺส น โหติ. เอวํ สนฺตํ โข อานนฺท อฐปี อนนฺตตฺตานุทิกฺขุสิ นานุเสตฺตีติ อิจฺจาลํ วณฺนาย. เอตฺตาวตา โข อานนฺท อตฺตานิํ น ปญฺญเปฺนฺโต น ปญฺญเปฺติ’ติ.

อตุตฺตสมนุสฺสทา

[๑๒๑] “กิตฺตาวตา จ อานนฺท อตฺตานิํ สมนุสฺสมาโน สมนุสฺสติ? เวทนี วา หิ อานนฺท อตฺตานิํ สมนุสฺสมาโน สมนุสฺสติ ‘เวทนา เม อตฺตา’ติ. ‘น เหว โข เม เวทนา อตฺตา, อปฺปฏิสฺสเวทโน เม อตฺตา’ติ. อิติ วา หิ อานนฺท อตฺตานิํ สมนุสฺสมาโน สมนุสฺสติ. ‘น เหว โข เม เวทนา อตฺตา, โนปี อปฺปฏิสฺสเวทโน เม อตฺตา, อตฺตา เม

เวทียติ; เวทนาธมฺโม หิ เม อตฺตา'ติ อิติ วา หิ อานนฺท อตฺตานํ สมนฺุสฺสฺมาโน สมนฺุสฺสฺติ.

[๑๒๒] ตตฺรานนฺท โย โส เอวมาห 'เวทนา เม อตฺตา'ติ, โส เอวมสฺส วจฺนีโย 'ติสฺสฺโส โข อีมา อาวุโส เวทนา : สุขา เวทนา, ทุกฺขา เวทนา, อทุกฺขมสฺสุขา เวทนา; อีมาสํ โข ตํวํ ติสฺสฺสนฺํ เวทนานํ กตมํ อตฺตโต สมนฺุสฺสฺสฺตี'ติ. ยสฺมี อานนฺท สมเย สฺขํ เวทนํ เวเทติ, เนว ตสฺมี สมเย ทุกฺขํ เวทนํ เวเทติ, น อทุกฺขมสฺสุขํ เวทนํ เวเทติ; สฺขํเยว ตสฺมี สมเย เวทนํ เวเทติ. ยสฺมี อานนฺท สมเย ทุกฺขํ เวทนํ เวเทติ, เนว ตสฺมี สมเย สฺขํ เวทนํ เวเทติ, น อทุกฺขมสฺสุขํ เวทนํ เวเทติ; ทุกฺขํเยว ตสฺมี สมเย เวทนํ เวเทติ. ยสฺมี อานนฺท สมเย อทุกฺขมสฺสุขํ เวทนํ เวเทติ, เนว ตสฺมี สมเย สฺขํ เวทนํ เวเทติ, น ทุกฺขํ เวทนํ เวเทติ; อทุกฺขมสฺสุขํเยว ตสฺมี สมเย เวทนํ เวเทติ.

[๑๒๓] สฺขาปี โข อานนฺท เวทนา อนิจฺจา สงฺขตา ปฏิจฺจสมฺุปฺปนฺนา ขยธฺมมา วยธฺมมา วิราคธฺมมา นิโรธธฺมมา. ทุกฺขาปี โข อานนฺท เวทนา อนิจฺจา สงฺขตา ปฏิจฺจสมฺุปฺปนฺนา ขยธฺมมา วยธฺมมา วิราคธฺมมา นิโรธธฺมมา. อทุกฺขมสฺสุขาปี โข อานนฺท เวทนา อนิจฺจา สงฺขตา ปฏิจฺจสมฺุปฺปนฺนา ขยธฺมมา วยธฺมมา วิราคธฺมมา นิโรธธฺมมา. ตสฺส สฺขํ เวทนํ เวทฺยมานสฺส 'เอโส เม อตฺตา'ติ โหติ, ตสฺสาเยว สฺุขาย เวทนาย นิโรธา 'พฺยคา'¹⁰ เม อตฺตา'ติ โหติ. ทุกฺขํ เวทนํ เวทฺยมานสฺส 'เอโส เม อตฺตา'ติ โหติ. ตสฺสาเยว ทุกฺขาย เวทนาย นิโรธา 'พฺยคา เม อตฺตา'ติ โหติ. อทุกฺขมสฺสุขํ เวทนํ เวทฺยมานสฺส 'เอโส เม อตฺตา'ติ โหติ. ตสฺสาเยว อทุกฺขมสฺสุขาย เวทนาย นิโรธา 'พฺยคา เม อตฺตา'ติ โหติ. อิติ โส ทิฏฺฐุ ว ฐมฺเม อนิจฺจํ สฺขทุกฺขโวกิตฺถณฺณํ อุปฺปาทวยธฺมมํ อตฺตานํ สมนฺุสฺสฺมาโน สมนฺุสฺสฺติ, โย โส เอวมาห 'เวทนา เม อตฺตา'ติ. ตสฺมาติหानนฺท เอเตนเปตํ นกฺขมฺติ 'เวทนา เม อตฺตา'ติ สมนฺุสฺสฺติตุ.

[๑๒๔] ตตฺรานนฺท โย โส เอวมาห 'น เหว โข เม เวทนา อตฺตา, อปฺปฏิสฺสฺเวทโน เม อตฺตา'ติ, โส เอวมสฺส วจฺนีโย 'ยตฺถ ปนาวุโส สพฺพโส เวทิตํ นตฺถิ, อปี นฺุ โข

¹⁰ สี่. พฺยคฺคา

ตตถ ‘อสมิ’ติ ลียา’ติ. โน เหน้ ภูนเด. “ตสมุมาติหानนุท เอเตนเปต้ นกขมติ ‘น เหว โข เม เวทนา อตุตา, อปปฏิสัเวทโน เม อตุตา’ติ สมนุปลสตุ.

[๑๒๕] ตตธานนุท โย โส เอวมมาท ‘น เหว โข เม เวทนา อตุตา, โนปี อปปฏิสัเวทโน อตุตา, อตุตา เม เวทยติ, เวทนาธมโม หิ เม อตุตา’ติ. โส เอวมสตุ วจนีโย ‘เวทนา จ หิ อวูโส สพเพน สพพิ์ สพพธา สพพิ์ อปริเสสา นิรุชฌเยยฺ, สพพิ์โส เวทนาย อสติ เวทนานิโรธา อปี นุ โข ตตถ ‘อสมิ’ติ ลียา’ติ. โน เหน้ ภูนเด. “ตสมุมาติหानนุท เอเตนเปต้ นกขมติ ‘น เหว โข เม เวทนา อตุตา, โนปี อปปฏิสัเวทโน อตุตา, อตุตา เม เวทยติ, เวทนาธมโม หิ เม อตุตา’ติ สมนุปลสตุ.

[๑๒๖] ยโต โข อานนุท ภิกขุ เหว เวหนั อตุตานั สมนุปลสตุ, โนปี อปปฏิสัเวทหนั อตุตานั สมนุปลสตุ, โนปี ‘อตุตา เม เวทยติ, เวทนาธมโม หิ เม อตุตา’ติ สมนุปลสตุ. โส เอว สมนุปลสตุโนโต น กิณจ โลก อูปาติยติ, อนูปาติยณจ น ปริตสตุติ, อปริตสตุ ปจจตุตถญเวย ปรีนิพพายติ, ‘จีณา ชาติ; วุสิตั พุรหุมจริย; กตึ กรณีย; นาปรี อิตถตุตตายา’ติ ปชานาติ. เอว วิมุตตจิจตตุ โข อานนุท ภิกขุ โย เอว เวทย ‘โหติ ตถาคโต ปรมมรณา อิติ สาทิ ภูสิ’ติ, ตทกถลล. ‘น โหติ ตถาคโต ปรมมรณา อิติ สาทิ¹¹ ภูสิ’ติ, ตทกถลล. ‘โหติ จ น จ โหติ ตถาคโต ปรมมรณา อิติ สาทิ ภูสิ’ติ, ตทกถลล. ‘เนว โหติ น น โหติ ตถาคโต ปรมมรณา อิติ สาทิ ภูสิ’ติ, ตทกถลล. ตั กิสุส เหตุ? ยาวตานนุท อธิวจัน, ยาวตา อธิวจนปโ; ยาวตา นิรุตติ, ยาวตา นิรุตติปโ; ยาวตา ปณญตุติ, ยาวตา ปณญตุติปโ; ยาวตา ปณญา¹² ยาวตา ปณญาวจรี; ยาวตา วญุณั, ยาวตา วญุณติ;¹³ ตทภิกขุญวิมุตโต ภิกขุ, ตทภิกขุญวิมุตตึ ภิกขุ ‘น ชานาติ น ปลสตุติ อิติ สาทิ ภูสิ’ติ, ตทกถลล.

¹¹ ก.จ.ม. อิติสุส

¹² ส. ปณญาปน

¹³ ส. ยาวตา วญุณั วตุตติ, ตาวตา วญุณั วตุตติ

สตุตวิญญานภูจฺจิติ

[๑๒๗] สตุต โข อิมมา อานนฺท วิญญานภูจฺจิติโย, เทว อายตนาณิ. กตมา สตุต ? สนฺตानนฺท สตุตา นานตฺตกาเย นานตฺตสญฺญิโน, เสยฺยธาปี มนุสฺสา เอกจฺเจ จ เทวา เอกจฺเจ จ วินิปาติกา; อัยฺ ปฐฺมา วิญญานภูจฺจิติ.

สนฺตानนฺท สตุตา นานตฺตกาเย เอกตฺตสญฺญิโน, เสยฺยธาปี เทวา พุรหฺมกาเยกา ปฐฺมาภินิพฺพตฺตา จตฺตอปายิกา สตุตา จ; อัยฺ ทฺติยา วิญญานภูจฺจิติ.

สนฺตानนฺท สตุตา เอกตฺตกาเย นานตฺตสญฺญิโน, เสยฺยธาปี เทวา อาภสฺสรฺรา; อัยฺ ตฺติยา วิญญานภูจฺจิติ.

สนฺตानนฺท สตุตา เอกตฺตกาเย เอกตฺตสญฺญิโน, เสยฺยธาปี เทวา สุภิกฺขุหา; อัยฺ จตฺตธา วิญญานภูจฺจิติ.

สนฺตानนฺท สตุตา สพฺพโส ฐปฺสญฺญานํ สมตฺติกฺกมา ปฏฺิฆสญฺญานํ อตฺตงฺกมา นานตฺตสญฺญานํ อมฺนสฺสิการา ‘อนนฺโต อากาโส’ติ อากาसानญฺจายตฺนุปลฺคา; อัยฺ ปญฺจมา วิญญานภูจฺจิติ.

สนฺตानนฺท สตุตา สพฺพโส อากาसानญฺจายตฺนํ สมตฺติกฺกมฺม ‘อนนฺตํ วิญญานนฺ’ติ วิญญานญฺจายตฺนุปลฺคา; อัยฺ ฉฏฺฐา วิญญานภูจฺจิติ.

สนฺตानนฺท สตุตา สพฺพโส วิญญานญฺจายตฺนํ สมตฺติกฺกมฺม ‘นตฺติ กิลฺจิจิ’ติ อากิลฺจญฺจายตฺนุปลฺคา; อัยฺ สตุตฺมา วิญญานภูจฺจิติ.

อสลฺยฺสตุตฺตายตฺนํ¹⁴ เนวสลฺยฺญานาสลฺยฺญายตฺนเมว ทฺติยํ.

[๑๒๘] ตตฺตรานนฺท ยายํ ปฐฺมา วิญญานภูจฺจิติ นานตฺตกาเย นานตฺตสญฺญิโน, เสยฺยธาปี มนุสฺสา เอกจฺเจ จ เทวา เอกจฺเจ จ วินิปาติกา. โย นฺุ โข อานนฺท ตลฺจ ปฺชานาติ; ตสฺสา จ สมฺทยํ ปฺชานาติ, ตสฺสา จ อตฺตงฺกมํ ปฺชานาติ, ตสฺสา จ อสฺสาทํ ปฺชานาติ, ตสฺสา จ อาทินวํ ปฺชานาติ, ตสฺสา จ นิสฺสรณํ ปฺชานาติ; กลฺลํ นฺุ เตน ตทภินนฺทิตฺตุนฺ’ติ. โน เหนฺตํ ภาเนตฺ ๑เป๑ “ตตฺตรานนฺท ยายํ สตุตฺมา วิญญานภูจฺจิติ สพฺพโส วิญญานญฺจายตฺนํ สมตฺติกฺกมฺม “นตฺติ กิลฺจิจิ”ติ อากิลฺจญฺจายตฺนุปลฺคา. โย นฺุ โข อานนฺท ตลฺจ ปฺชานาติ, ตสฺสา จ สมฺทยํ ปฺชานาติ, ตสฺสา จ อตฺตงฺกมํ ปฺชานาติ, ตสฺสา จ

¹⁴ ก.จ.ม. อสลฺยฺสตุตฺตายตฺนํ

อสฺสาทํ ปชานาติ, ตสฺสา จ อาทีนํ ปชานาติ, ตสฺสา จ นิสฺสรณํ ปชานาติ; กถํ นู เตน ตทภินนฺทิตฺตุนฺ”ติ. โน เหติ ภาเน. “ตตฺรานนฺท ยมิทํ อสฺสญฺสฺตตายตฺนํ. โย นู โข อานนฺท ตลฺจ ปชานาติ, ตสฺส จ สมฺทຍํ ปชานาติ, ตสฺส จ อตฺถงฺกมํ ปชานาติ, ตสฺส จ อสฺสาทํ ปชานาติ, ตสฺส จ อาทีนํ ปชานาติ, ตสฺส จ นิสฺสรณํ ปชานาติ; กถํ นู เตน ตทภินนฺทิตฺตุนฺ”ติ. โน เหติ ภาเน. “ตตฺรานนฺท ยมิทํ เนวสฺสญฺยานาสฺสญฺยตฺนํ. โย นู โข อานนฺท ตลฺจ ปชานาติ, ตสฺส จ สมฺทຍํ ปชานาติ, ตสฺส จ อตฺถงฺกมํ ปชานาติ, ตสฺส จ อสฺสาทํ ปชานาติ, ตสฺส จ อาทีนํ ปชานาติ, ตสฺส จ นิสฺสรณํ ปชานาติ; กถํ นู เตน ตทภินนฺทิตฺตุนฺ”ติ. โน เหติ ภาเน. “ยโต โข อานนฺท ภิกฺขุ อิมาสฺสจ สฺตตฺตุนฺ วิญฺญาณญฺจฺจิตฺตํ อิมสฺสจ ทฺวินฺนํ อายตฺนํ สมฺทຍลฺจ อตฺถงฺกมลฺจ อสฺสาทลฺจ อาทีนลฺจ นิสฺสรณลฺจ ยถาญฺจ วิทิตฺวา อนฺุปาทาวิมฺตโต โหติ; อยํ วุจฺจตฺตานนฺท ภิกฺขุ ปลฺลญาวิมฺตโต.

อภฺฐวิโมกฺษา

[๑๒๕] อภฺฐ โข อิม อานนฺท วิโมกฺษา. กตเม อภฺฐ? รูปี รูปานิ ปสฺสติ; อยํ ปสฺสโม วิโมกฺโฆ.

อชฺชตฺตํ อรูปสฺสญฺญี พหิทฺธา รูปานิ ปสฺสติ; อยํ ทฺติโย วิโมกฺโฆ.

สุภนฺเตว อธิมฺตโต โหติ; อยํ ตฺติโย วิโมกฺโฆ.

สพฺพโส รูปสฺสญฺยานํ สมตฺติกมฺม ปฏฺิฆสฺสญฺยานํ อตฺถงฺกมา นานตฺตสฺสญฺยานํ อมน สิการา ‘อนนฺโต อากาโส’ติ อากาसानลฺจายตฺนํ อุปสมฺปชฺช วิหฺรติ; อยํ จตฺตโต วิโมกฺโฆ.

สพฺพโส อากาसानลฺจายตฺนํ สมตฺติกมฺม ‘อนนฺตํ วิญฺญาณนฺ’ติ วิญฺญาณลฺจายตฺนํ อุปสมฺปชฺช วิหฺรติ; อยํ ปลฺจโม วิโมกฺโฆ.

สพฺพโส วิญฺญาณลฺจายตฺนํ สมตฺติกมฺม ‘นตฺถิ กิลฺจ’ติ อากิลฺจลฺจายตฺนํ อุปสมฺปชฺช วิหฺรติ; อยํ ฉฺชฺช วิโมกฺโฆ.

สพฺพโส อากิลฺจลฺจายตฺนํ สมตฺติกมฺม เนวสฺสญฺยานาสฺสญฺยตฺนํ อุปสมฺปชฺช วิหฺรติ; อยํ สตฺตโม วิโมกฺโฆ.

สพฺพโส เนวสฺสญฺยานาสฺสญฺยตฺนํ สมตฺติกมฺม สลฺลญาเวทิตฺตนิโรธํ อุปสมฺปชฺช วิหฺรติ; อยํ อภฺฐโม วิโมกฺโฆ. อิม โข อานนฺท อภฺฐ วิโมกฺษา.

[๑๓๐] ยโต โข อานนท ภิกขุ อิเม อภฺฐ วิโมกฺเข อนฺุโลมฺปิ สฺมาปชฺชติ, ปฏฺิโลมฺปิ สฺมาปชฺชติ, อนฺุโลมฺปฏฺิโลมฺปิ สฺมาปชฺชติ, ยตฺติจฺจกํ ยทิจฺจกํ ยาวตฺติจฺจกํ สฺมาปชฺชติปี วุฏฺฐาติปี, อาสวานนฺจ ขยา อนาสวํ เจโตวิมุตฺติํ ปณฺญาวิมุตฺติํ ทิฏฺฐเ ว ฌมฺเม สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหริติ; อยํ วุจฺจตฺตานนฺท ภิกขุ อุกฺโตภาควิมุตฺโต. อิมาย จ อานนฺท อุกฺโตภาควิมุตฺติยา อณฺฺญา อุกฺโตภาควิมุตฺติ อุตฺตริตฺตรา วา ปณฺิตตรา วา นตฺถิ”ติ.

อิทมวโจ ภควา; อตฺตมโน อายสฺมา อานนฺโท ภควโต ภาสิตํ อภินนฺุทิติ.

มหานิทานสูตรํ นิฏฐิตํ ทฺวยํ.

๒. มหานิทานสูตร¹⁵

ว่าด้วยสิ่งที่เป็นต้นเหตุใหญ่

ปฏิจสุมฺปาท

[๕๕] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ นิคมของชาวกุรุซึ่งกัมมาสรั้มมะ แคว้นกุรุ ครั้นนั้น ท่านพระอานนทเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวายอภิวัตแล้วนั่ง ณ ที่สมควร ได้กราบทูล พระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ นำอัสภรรยจริง ไม่เคยปรากฏ ปฏิจสุมฺปาทนี้เป็น ธรรมที่ลึกซึ้ง สุดจะคาดคะเนได้ แต่ถึงกระนั้น ก็ยังปรากฏแก่ข้าพระองค์เหมือนกับว่าเป็นธรรมง่าย ๆ พระพุทธเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “อย่าพูดอย่างนั้น อานนท อย่าพูดอย่างนั้น อานนท ปฏิจสุมฺปาทนี้เป็น ธรรมที่ลึกซึ้ง สุดจะคาดคะเนได้ ก็เพราะไม่รู้ไม่เข้าใจปฏิจสุมฺปาทนี้ หมูสัตว์จึงยุ่งเหมือนขอด ค้ายของช่างหูก เป็นปมมุ่นงเหมือนกระจุกค้าย เหมือนหล้ามุงกระต่ายและหล้าปล้อง ไม่ข้ามพัน อบาย ทุคติ วินิบาตและสงสาร

[๕๖] อานนท เมื่อถูกถามว่า “เพราะสิ่งนี้เป็นปัจจย ชรามรณะจึงมีหรือ” ควรตอบว่า “มี” ถ้าถามว่า “เพราะอะไรเป็นปัจจย ชรามรณะจึงมี” ควรตอบว่า “เพราะชาติเป็นปัจจย ชรามรณะจึงมี”

เมื่อถูกถามว่า “เพราะสิ่งนี้เป็นปัจจย ชาติจึงมีหรือ” ควรตอบว่า “มี” ถ้าถามว่า “เพราะอะไร เป็นปัจจย ชาติจึงมี” ควรตอบว่า “เพราะภพเป็นปัจจย ชาติจึงมี”

¹⁵ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาฯ

เมื่อถูกถามว่า “เพราะสิ่งนี้เป็นปัจจัย ภพจึงมีหรือ” ควรตอบว่า “มี” ถ้าถามว่า “เพราะอะไร เป็นปัจจัย ภพจึงมี” ควรตอบว่า “เพราะอุปาทานเป็นปัจจัย ภพจึงมี”

เมื่อถูกถามว่า “เพราะสิ่งนี้เป็นปัจจัย อุปาทานจึงมีหรือ” ควรตอบว่า “มี” ถ้าถามว่า “เพราะอะไร เป็นปัจจัย อุปาทานจึงมี” ควรตอบว่า “เพราะตัณหาเป็นปัจจัย อุปาทานจึงมี”

เมื่อถูกถามว่า “เพราะสิ่งนี้เป็นปัจจัย ตัณหาจึงมีหรือ” ควรตอบว่า “มี” ถ้าถามว่า “เพราะอะไร เป็นปัจจัย ตัณหาจึงมี” ควรตอบว่า “เพราะเวทนาเป็นปัจจัย ตัณหาจึงมี”

เมื่อถูกถามว่า “เพราะสิ่งนี้เป็นปัจจัย เวทนาจึงมีหรือ” ควรตอบว่า “มี” ถ้าถามว่า “เพราะอะไร เป็นปัจจัย เวทนาจึงมี” ควรตอบว่า “เพราะผัสสะเป็นปัจจัย เวทนาจึงมี”

เมื่อถูกถามว่า “เพราะสิ่งนี้เป็นปัจจัย ผัสสะจึงมีหรือ” ควรตอบว่า “มี” ถ้าถามว่า “เพราะอะไร เป็นปัจจัย ผัสสะจึงมี” ควรตอบว่า “เพราะนามรูปเป็นปัจจัย ผัสสะจึงมี”

เมื่อถูกถามว่า “เพราะสิ่งนี้เป็นปัจจัย นามรูปจึงมีหรือ” ควรตอบว่า “มี” ถ้าถามว่า “เพราะอะไร เป็นปัจจัย นามรูปจึงมี” ควรตอบว่า “เพราะวิญญาณเป็นปัจจัย นามรูปจึงมี”

เมื่อถูกถามว่า “เพราะสิ่งนี้เป็นปัจจัย วิญญาณจึงมีหรือ” ควรตอบว่า “มี” ถ้าถามว่า “เพราะอะไร เป็นปัจจัย วิญญาณจึงมี” ควรตอบว่า “เพราะนามรูปเป็นปัจจัย วิญญาณจึงมี”

[๕๗] ด้วยเหตุดังนี้แล

เพราะนามรูปเป็นปัจจัย วิญญาณจึงมี

เพราะวิญญาณเป็นปัจจัย นามรูปจึงมี

เพราะนามรูปเป็นปัจจัย ผัสสะจึงมี

เพราะผัสสะเป็นปัจจัย เวทนาจึงมี

เพราะเวทนาเป็นปัจจัย ตัณหาจึงมี

เพราะตัณหาเป็นปัจจัย อุปาทานจึงมี

เพราะอุปาทานเป็นปัจจัย ภพจึงมี

เพราะภพเป็นปัจจัย ชาติจึงมี

เพราะชาติเป็นปัจจัย ชรามรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาสจึงมี

ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้มิได้ ด้วยประการฉะนี้

[๕๘] อานนท์ ข้อที่เรากล่าวไว้เช่นนี้ว่า “เพราะชาติเป็นปัจจัย ชรามรณะจึงมี” เธอพึงทราบ เหตุผลที่ชาติเป็นปัจจัย ชรามรณะจึงมี ดังต่อไปนี้ ก็ถ้าชาติ คือ ชาติ เพื่อความเป็นเทพของพวกเทพ เพื่อความเป็นคนธรรพ์ของพวกคนธรรพ์ เพื่อความเป็นยักษ์ของพวกยักษ์ เพื่อความเป็นภูตของพวกภูต เพื่อความเป็นมนุษย์ของพวกมนุษย์ เพื่อความเป็นสัตว์สี่เท้าของพวกสัตว์สี่เท้า เพื่อความเป็นสัตว์ปีกของพวกสัตว์ปีก เพื่อความเป็นสัตว์เลื้อยคลานของพวกสัตว์เลื้อยคลาน ไม่ได้มีแก่ใครๆ ในภพไหนๆ

ทั่วทุกแห่ง ก็ถ้าชาติไม่ได้มีเพื่อความเป็นอย่างนั้นของสรรพสัตว์พวกนั้นๆ เมื่อชาติไม่มีโดยประการ
ทั้งปวง เพราะชาติดับไป ชรามรณะจะปรากฏได้หรือ”

ท่านพระอานนท์ทูลตอบว่า “ปรากฏไม่ได้เลย พระพุทธเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า “อานนท์ เพราะเหตุ นั้น เหตุ ต้นเหตุ เหตุเกิด และปัจจัยแห่งชราและ
มรณะ ก็คือชาตินั่นเอง

[๔๕] อานนท์ ข้อที่เรากล่าวไว้เช่นนี้ว่า “เพราะภพเป็นปัจจัย ชาติจึงมี” เธอพึงทราบเหตุผลที่ภพ
เป็นปัจจัย ชาติจึงมี ดังต่อไปนี้ ก็ถ้าภพ คือ กามภพ รูปภพ หรืออรูปภพ ไม่ได้มีแก่ใครๆ ในภพไหนๆ
ทั่วทุกแห่ง เมื่อภพไม่มีโดยประการทั้งปวง เพราะภพดับไป ชาติจะปรากฏได้หรือ”

ท่านพระอานนท์ทูลตอบว่า “ปรากฏไม่ได้เลย พระพุทธเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า “อานนท์ เพราะเหตุ นั้น เหตุ ต้นเหตุ เหตุเกิด และปัจจัยแห่งชาติ ก็
คือภพนั่นเอง

[๑๐๐] อานนท์ ข้อที่เรากล่าวไว้เช่นนี้ว่า “เพราะอุปาทานเป็นปัจจัย ภพจึงมี” เธอพึงทราบ
เหตุผลที่อุปาทานเป็นปัจจัย ภพจึงมี ดังต่อไปนี้ ก็ถ้าอุปาทาน คือ กามอุปาทาน (ความยึดมั่นในกาม)
ทิฏฐอุปาทาน(ความยึดมั่นในทิฏฐิ) สีสัพพตอุปาทาน (ความยึดมั่นในศีลพรต) หรืออัตตวาทุอุปาทาน(ความ
ยึดมั่นในวาทะว่ามีอัตตา) ไม่ได้มีแก่ใครๆ ในภพไหนๆ ทั่วทุกแห่ง เมื่ออุปาทานไม่มีโดยประการทั้ง
ปวง เพราะอุปาทานดับไป ภพจะปรากฏได้หรือ”

ท่านพระอานนท์ทูลตอบว่า “ปรากฏไม่ได้เลย พระพุทธเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า “อานนท์ เพราะเหตุ นั้น เหตุ ต้นเหตุ เหตุเกิด และปัจจัยแห่งภพ ก็คือ
อุปาทานนั่นเอง

[๑๐๑] อานนท์ ข้อที่เรากล่าวไว้เช่นนี้ว่า “เพราะตัณหาเป็นปัจจัย อุปาทานจึงมี” เธอพึงทราบ
เหตุผลที่ตัณหาเป็นปัจจัย อุปาทานจึงมี ดังต่อไปนี้ ก็ถ้าตัณหา คือ รูปตัณหา (อยากได้รูป) สัทตตัณหา
(อยากได้เสียง) คันธตัณหา (อยากได้กลิ่น) รสตัณหา (อยากได้รส) โภกฐัพพตัณหา (อยากได้โภกฐัพพะ)
และขัมมตัณหา (อยากได้ธรรมารมณ) ไม่ได้มีแก่ใครๆ ในภพไหนๆ ทั่วทุกแห่ง เมื่อตัณหาไม่มีโดย
ประการทั้งปวง เพราะตัณหาดับไป อุปาทานจะปรากฏได้หรือ”

ท่านพระอานนท์ทูลตอบว่า “ปรากฏไม่ได้เลย พระพุทธเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า “อานนท์ เพราะเหตุ นั้น เหตุ ต้นเหตุ เหตุเกิด และปัจจัยแห่ง
อุปาทาน ก็คือตัณหานั่นเอง

[๑๐๒] อานนท์ ข้อที่เรากล่าวไว้เช่นนี้ว่า “เพราะเวทนาเป็นปัจจัย ตัณหาจึงมี” เธอพึงทราบ
เหตุผลที่เวทนาเป็นปัจจัย ตัณหาจึงมี ดังต่อไปนี้ ก็ถ้าเวทนา คือ เวทนาที่เกิดจากจักขุสัมผัส เวทนาที่
เกิดจากโสตสัมผัส เวทนาที่เกิดจากฆานสัมผัส เวทนาที่เกิดจากชีวหาสัมผัส เวทนาที่เกิดจากกายสัมผัส

และเวทนาที่เกิดจากมโนสัมผัส ไม่ได้มีแก่ใครๆ ในภพไหนๆ ทั่วทุกแห่ง เมื่อเวทนาไม่มีโดยประการ
ทั้งปวง เพราะเวทนาดับไป ตัณหาจะปรากฏได้หรือ”

ท่านพระอานนท์ทูลตอบว่า “ปรากฏไม่ได้เลย พระพุทธเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า “อานนท์ เพราะเหตุที่นั่น เหตุ ต้นเหตุ เหตุเกิด และปัจจัยแห่งตัณหา
ก็คือเวทนานั่นเอง

[๑๐๓] อานนท์ ด้วยเหตุดังนี้แล

เพราะอาศัยเวทนา   ตัณหาจึงมี

เพราะอาศัยตัณหา   ปริเยสนา (การแสวงหา) จึงมี

เพราะอาศัยปริเยสนา   ลากะ (การได้) จึงมี

เพราะอาศัยลากะ   วินิจจยะ (การกำหนด) จึงมี

เพราะอาศัยวินิจจยะ   ฉันทราคะ (ความกำหนดด้วยอำนาจความพอใจ) จึงมี

เพราะอาศัยฉันทราคะ   อัชโฆसानะ (ความหมกมุ่นฝังใจ) จึงมี

เพราะอาศัยอัชโฆसानะ   ปริกคหะ (การยึดถือครอบครอง) จึงมี

เพราะอาศัยปริกคหะ   มัจฉริยะ (ความตระหนี่) จึงมี

เพราะอาศัยมัจฉริยะ   อารักกะ (ความหวงกั้น) จึงมี

เพราะอารักกะเป็นเหตุ บำปอกุศลธรรมเป็นอนЕК ย่อมเกิดขึ้นจากการถือท่อนไม้ การถือ
ศีลตรา การทะเลาะ การแก่งแย่ง การวิวาท การพูดขึ้นเสียงว่า “มึง มึง” การพูดส่อเสียด และการพูดเท็จ

[๑๐๔] อานนท์ ข้อที่เรากล่าวไว้เช่นนี้ว่า “เพราะอารักกะเป็นเหตุ บำปอกุศลธรรมเป็นอนЕК
ย่อมเกิดขึ้นจากการถือท่อนไม้ การถือศีลตรา การทะเลาะ การแก่งแย่ง การวิวาท การพูดขึ้นเสียงว่า “มึง
มึง” การพูดส่อเสียด และการพูดเท็จ” เธอพึงทราบเหตุผลที่อารักกะเป็นเหตุ บำปอกุศลธรรมเป็นอนЕК
ย่อมเกิดขึ้นจากการถือท่อนไม้ การถือศีลตรา การทะเลาะ การแก่งแย่ง การวิวาท การพูดขึ้นเสียงว่า
“มึง มึง” การพูดส่อเสียด และการพูดเท็จ ดังต่อไปนี้ ก็ถ้าอารักกะ ไม่ได้มีแก่ใครๆ ในภพไหนๆ ทั่วทุก
แห่ง เมื่ออารักกะไม่มีโดยประการทั้งปวง เพราะอารักกะดับไป บำปอกุศลธรรมเป็นอนЕК จะเกิดขึ้น
จากการถือท่อนไม้ การถือ ศีลตรา การทะเลาะ การแก่งแย่ง การวิวาท การพูดขึ้นเสียงว่า “มึง มึง” การ
พูด ส่อเสียด และการพูดเท็จได้หรือ”

ท่านพระอานนท์ทูลตอบว่า “เกิดขึ้นไม่ได้เลย พระพุทธเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า “อานนท์ เพราะเหตุที่นั่น เหตุ ต้นเหตุ และปัจจัย แห่งบำปอกุศลธรรม
เป็นอนЕКที่เกิดขึ้นจากการถือท่อนไม้ การถือศีลตรา การทะเลาะ การแก่งแย่ง การวิวาท การพูดขึ้นเสียง
ว่า “มึง มึง” การพูดส่อเสียด และการพูดเท็จ ก็คืออารักกะนั่นเอง

[๑๐๕] อานนท์ ข้อที่เรากล่าวไว้เช่นนี้ว่า “เพราะอาศัยมัจฉริยะ อารักขะจึงมี” เธอพึงทราบ เหตุผลที่อาศัยมัจฉริยะ อารักขะจึงมี ดังต่อไปนี้ ก็ถ้ามัจฉริยะไม่ได้ มีแก่ใครๆ ในภพไหนๆ ทั่วทุกแห่ง เมื่อมัจฉริยะไม่มีโดยประการทั้งปวง เพราะมัจฉริยะดับไป อารักขะจะปรากฏได้หรือ”

ท่านพระอานนท์ทูลตอบว่า “ปรากฏไม่ได้เลย พระพุทธเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า “อานนท์ เพราะเหตุนั้น เหตุ ดันเหตุ เหตุเกิด และปัจจัยแห่งอารักขะ ก็คือมัจฉริยะนั่นเอง

[๑๐๖] อานนท์ ข้อที่เรากล่าวไว้เช่นนี้ว่า “เพราะอาศัยปริคคหะ มัจฉริยะจึงมี” เธอพึงทราบ เหตุผลที่อาศัยปริคคหะ มัจฉริยะจึงมี ดังต่อไปนี้ ก็ถ้าปริคคหะ ไม่ได้มีแก่ใครๆ ในภพไหนๆ ทั่วทุกแห่ง เมื่อปริคคหะไม่มีโดยประการทั้งปวง เพราะปริคคหะดับไป มัจฉริยะจะปรากฏได้หรือ”

ท่านพระอานนท์ทูลตอบว่า “ปรากฏไม่ได้เลย พระพุทธเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า “อานนท์ เพราะเหตุนั้น เหตุ ดันเหตุ เหตุเกิด และปัจจัยแห่งมัจฉริยะ ก็คือปริคคหะนั่นเอง

[๑๐๗] อานนท์ ข้อที่เรากล่าวไว้เช่นนี้ว่า “เพราะอาศัยอชโฆसानะ ปริคคหะจึงมี” เธอพึงทราบ เหตุผลที่อาศัยอชโฆसानะ ปริคคหะจึงมี ดังต่อไปนี้ ก็ถ้าอชโฆसानะ ไม่ได้มีแก่ใครๆ ในภพไหนๆ ทั่วทุกแห่ง เมื่ออชโฆसानะไม่มีโดยประการทั้งปวง เพราะอชโฆसानะดับไป ปริคคหะจะปรากฏได้หรือ”

ท่านพระอานนท์ทูลตอบว่า “ปรากฏไม่ได้เลย พระพุทธเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า “อานนท์ เพราะเหตุนั้น เหตุ ดันเหตุ เหตุเกิดและปัจจัยแห่งปริคคหะ ก็คืออชโฆसानะนั่นเอง

[๑๐๘] อานนท์ ข้อที่เรากล่าวไว้เช่นนี้ว่า “เพราะอาศัยฉันทราคะ อชโฆसानะจึงมี” เธอพึงทราบ เหตุผลที่อาศัยฉันทราคะ อชโฆसानะจึงมี ดังต่อไปนี้ ก็ถ้า ฉันทราคะ ไม่ได้มีแก่ใครๆ ในภพไหนๆ ทั่วทุกแห่ง เมื่อฉันทราคะไม่มีโดยประการทั้งปวง เพราะฉันทราคะดับไป อชโฆसानะจะปรากฏได้หรือ”

ท่านพระอานนท์ทูลตอบว่า “ปรากฏไม่ได้เลย พระพุทธเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า “อานนท์ เพราะเหตุนั้น เหตุ ดันเหตุ เหตุเกิด และปัจจัยแห่งอชโฆसानะ ก็คือฉันทราคะนั่นเอง

[๑๐๙] อานนท์ ข้อที่เรากล่าวไว้เช่นนี้ว่า “เพราะอาศัยวินิจฉยะ ฉันทราคะจึงมี” เธอพึงทราบ เหตุผลที่อาศัยวินิจฉยะ ฉันทราคะจึงมี ดังต่อไปนี้ ก็ถ้าวินิจฉยะไม่ได้ มีแก่ใครๆ ในภพไหนๆ ทั่วทุกแห่ง เมื่อวินิจฉยะไม่มีโดยประการทั้งปวง เพราะวินิจฉยะดับไป ฉันทราคะจะปรากฏได้หรือ”

ท่านพระอานนท์ทูลตอบว่า “ปรากฏไม่ได้เลย พระพุทธเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า “อานนท์ เพราะเหตุอัน เหตุ ต้นเหตุ เหตุเกิด และปัจจัยแห่งฉันทราคะ ก็คือวิจิตรขณะนั่นเอง

[๑๑๐] อานนท์ ข้อที่เรากล่าวเช่นนี้ว่า “เพราะอาศัยลาภะ วิจิตรขณะจึงมี” เธอพึงทราบเหตุผลที่อาศัยลาภะ วิจิตรขณะจึงมี ดังต่อไปนี้ ก็ถ้าลาภะไม่ได้มีแก่ใครๆ ในภพไหนๆ ทั่วทุกแห่ง เมื่อลาภะไม่มีโดยประการทั้งปวง เพราะลาภะหมดไป วิจิตรขณะจะปรากฏได้หรือ”

ท่านพระอานนท์ทูลตอบว่า “ปรากฏไม่ได้เลย พระพุทธเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า “อานนท์ เพราะเหตุอัน เหตุ ต้นเหตุ เหตุเกิด และปัจจัยแห่งวิจิตรขณะ ก็คือลาภะนั้นเอง

[๑๑๑] อานนท์ ข้อที่เรากล่าวเช่นนี้ว่า “เพราะอาศัยปริเยสนา ลาภะจึงมี” เธอพึงทราบเหตุผลที่อาศัยปริเยสนา ลาภะจึงมี ดังต่อไปนี้ ก็ถ้าปริเยสนาไม่ได้ มีแก่ใครๆ ในภพไหนๆ ทั่วทุกแห่ง เมื่อปริเยสนาไม่มีโดยประการทั้งปวง เพราะปริเยสนาดับไป ลาภะจะปรากฏได้หรือ”

ท่านพระอานนท์ทูลตอบว่า “ปรากฏไม่ได้เลย พระพุทธเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า “อานนท์ เพราะเหตุอัน เหตุ ต้นเหตุ เหตุเกิดและปัจจัยแห่งลาภะ ก็คือปริเยสนานั้นเอง

[๑๑๒] อานนท์ ข้อที่เรากล่าวเช่นนี้ว่า “เพราะอาศัยตัณหา ปริเยสนาจึงมี” เธอพึงทราบเหตุผลที่อาศัยตัณหา ปริเยสนาจึงมี ดังต่อไปนี้ ก็ถ้าตัณหา คือ กามตัณหา ภวตัณหา และวิภวตัณหา ไม่ได้มีแก่ใครๆ ในภพไหนๆ ทั่วทุกแห่ง เมื่อตัณหาไม่มีโดยประการทั้งปวง เพราะตัณหาดับไป ปริเยสนาจะปรากฏได้หรือ”

ท่านพระอานนท์ทูลตอบว่า “ปรากฏไม่ได้เลย พระพุทธเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า “อานนท์ เพราะเหตุอัน เหตุ ต้นเหตุ เหตุเกิด และปัจจัยแห่งปริเยสนา ก็คือตัณหานั่นเอง

อานนท์ ธรรม ๒ อย่างนี้ ทั้ง ๒ ส่วน รวมลงเป็นอย่างเดียวกับเวทนา ด้วยประการฉะนี้

[๑๑๓] อานนท์ ข้อที่เรากล่าวเช่นนี้ว่า “เพราะผัสสะเป็นปัจจัย เวทนาจึงมี” เธอพึงทราบเหตุผลที่ผัสสะเป็นปัจจัย เวทนาจึงมี ดังต่อไปนี้ ก็ถ้าผัสสะ คือ จักขุสัมผัส โสตสัมผัส ฆานสัมผัส ชิวหาสัมผัส กายสัมผัส และมโนสัมผัสไม่ได้มีแก่ใครๆ ในภพไหนๆ ทั่วทุกแห่ง เมื่อผัสสะไม่มีโดยประการทั้งปวง เพราะผัสสะดับไป เวทนาจะปรากฏได้หรือ”

ท่านพระอานนท์ทูลตอบว่า “ปรากฏไม่ได้เลย พระพุทธเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า “อานนท์ เพราะเหตุอัน เหตุ ต้นเหตุ เหตุเกิด และปัจจัยแห่งเวทนา ก็คือผัสสะนั่นเอง

[๑๑๔] อานนท์ ข้อที่เรากล่าวเช่นนี้ว่า “เพราะนามรูปเป็นปัจจัย ผัสสะจึงมี” เธอพึงทราบ เหตุผลที่นามรูปเป็นปัจจัย ผัสสะจึงมี ดังต่อไปนี้ การบัญญัตินามกาย ต้องพร้อมด้วยอาการ เพศ นิमित อุทเทส เมื่ออาการ เพศ นิमित และอุทเทสนั้นๆ ไม่มี การสัมผัสแต่ชื่อในรูปกายจะปรากฏได้หรือ”

ท่านพระอานนท์ทูลตอบว่า “ปรากฏไม่ได้เลย พระพุทธเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคตรัสถามว่า “การบัญญัติรูปกายต้องพร้อมด้วยอาการ เพศ นิमित และอุทเทส เมื่ออาการ เพศ นิमित และอุทเทสนั้นๆ ไม่มี การสัมผัสโดยการกระทบในนามกายจะปรากฏได้หรือ”

ท่านพระอานนท์ทูลตอบว่า “ปรากฏไม่ได้เลย พระพุทธเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคตรัสถามว่า “การบัญญัตินามกายและรูปกายต้องพร้อมด้วยอาการ เพศ นิमित และอุทเทส เมื่ออาการ เพศ นิमित และอุทเทสนั้นๆ ไม่มี การสัมผัสแต่ชื่อจะปรากฏได้หรือ”

ท่านพระอานนท์ทูลตอบว่า “ปรากฏไม่ได้เลย พระพุทธเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคตรัสถามว่า “การบัญญัตินามรูปต้องพร้อมด้วยอาการ เพศ นิमित และอุทเทส เมื่ออาการ เพศ นิमित และอุทเทสนั้นๆ ไม่มี ผัสสะจะปรากฏได้หรือ”

ท่านพระอานนท์ทูลตอบว่า “ปรากฏไม่ได้เลย พระพุทธเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า “อานนท์ เพราะเหตุานั้น เหตุ ต้นเหตุ เหตุเกิด และปัจจัยแห่งผัสสะ ก็คือนามรูปนั่นเอง

[๑๑๕] อานนท์ ข้อที่เรากล่าวเช่นนี้ว่า “เพราะวิญญาณเป็นปัจจัย นามรูปจึงมี” เธอพึงทราบ เหตุผลที่วิญญาณเป็นปัจจัย นามรูปจึงมี ดังต่อไปนี้ ก็ถ้าวิญญาณ จักไม่หยั่งลงในท้องมารดา นามรูปจะ ก่อตัวขึ้นในท้องมารดาได้หรือ”

ท่านพระอานนท์ทูลตอบว่า “ไม่ได้เลย พระพุทธเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคตรัสถามว่า “ก็ถ้าวิญญาณหยั่งลงในท้องมารดาแล้วล่วงเลยไป นามรูปจัก บังเกิดขึ้นเพื่อความเป็นอยู่อย่างนี้ได้หรือ”

ท่านพระอานนท์ทูลตอบว่า “ไม่ได้เลย พระพุทธเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคตรัสถามว่า “ก็ถ้าวิญญาณเด็กชายหรือเด็กหญิงผู้เยาว์วัยจักขาดความสืบต่อ นามรูปจักเจริญงอกงามไปพลุลย์ได้หรือ”

ท่านพระอานนท์ทูลตอบว่า “ไม่ได้เลย พระพุทธเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า “อานนท์ เพราะเหตุานั้น เหตุ ต้นเหตุ เหตุเกิด และปัจจัยแห่งนามรูป ก็คือวิญญาณนั่นเอง

[๑๑๖] อานนท์ ข้อที่เรากล่าวเช่นนี้ว่า “เพราะนามรูปเป็นปัจจัย วิญญาณ จึงมี” เธอพึงทราบ เหตุผลที่นามรูปเป็นปัจจัย วิญญาณจึงมี ดังต่อไปนี้ ก็ถ้าวิญญาณจักไม่ได้อาศัยนามรูป ชาติ ชรา มรณะ และความเกิดขึ้นแห่งทุกข์สมุทัย จะปรากฏได้หรือ”

ท่านพระอานนท์ทูลตอบว่า “ปรากฏไม่ได้เลย พระพุทธเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า “อานนท์ เพราะเหตุนี้ เหตุ ต้นเหตุ เหตุเกิด และปัจจัยแห่งวิญญาน ก็คือนามรูปนั่นเอง

ด้วยเหตุเพียงเท่านั้นแล วิญญานและนามรูปจึงเกิด แก่ ตาย จุติหรืออุบัติ ด้วยเหตุเพียงเท่านั้น จึงมีคำที่เป็นเพียงชื่อ ด้วยเหตุเพียงเท่านั้น จึงมีคำที่ใช้ตามความหมาย ด้วยเหตุเพียงเท่านั้น จึงมีคำบัญญัติ ด้วยเหตุเพียงเท่านั้น จึงมีแต่สื่อความเข้าใจ ด้วยเหตุเพียงเท่านั้น วัฏฏะจึงเป็นไป ความเป็นอยู่อย่างนี้ย่อมปรากฏ โดยการบัญญัติ คือ นามรูปย่อมเป็นไปพร้อมกับวิญญาน เพราะต่างก็เป็นปัจจัยของกันและกัน

บัญญัติอัตตา

[๑๑๗] อานนท์ บุคคลเมื่อจะบัญญัติอัตตา ย่อมบัญญัติด้วยความเห็น ก่ออย่าง

บุคคล

๑. เมื่อจะบัญญัติอัตตาที่มีขนาดจำกัด มีรูป ย่อมบัญญัติว่า “อัตตาของเรามีขนาดจำกัด มีรูป”

๒. เมื่อจะบัญญัติอัตตามีขนาดไม่จำกัด มีรูป ย่อมบัญญัติว่า “อัตตาของเรามีขนาดไม่จำกัด มีรูป”

๓. เมื่อจะบัญญัติอัตตาที่มีขนาดจำกัด ไม่มีรูป ย่อมบัญญัติว่า “อัตตาของเรามีขนาดจำกัด ไม่มีรูป”

๔. เมื่อจะบัญญัติอัตตาที่มีขนาดไม่จำกัด ไม่มีรูป ย่อมบัญญัติว่า “อัตตาของเรามีขนาดไม่จำกัด ไม่มีรูป”

[๑๑๘] ในความเห็น ๔ อย่างนั้น บุคคลเมื่อจะบัญญัติอัตตามีขนาดจำกัด มีรูป ย่อมบัญญัติว่ามีอยู่เฉพาะในชาตินี้ หรือบัญญัติว่าเป็นสภาพมีอยู่ตลอดเวลา หรือมีความเห็นว่า “เราจักทำอัตตาที่มีสภาพไม่เที่ยง ที่มีอยู่ ให้สำเร็จเป็นสภาพเที่ยง” อานนท์ การลงความเห็น ว่าอัตตาที่มีอยู่ มีขนาดจำกัด มีรูป ย่อมติดตาม มาด้วยอาการอย่างนี้ ฉะนั้น จึงควรกล่าวไว้

บุคคลเมื่อจะบัญญัติอัตตามีขนาดไม่จำกัด มีรูป ย่อมบัญญัติว่ามีอยู่เฉพาะในชาตินี้ หรือบัญญัติว่าเป็นสภาพมีอยู่ตลอดเวลา หรือมีความเห็นว่า “เราจักทำอัตตาที่มีสภาพไม่เที่ยงที่มีอยู่ ให้สำเร็จเป็นสภาพเที่ยง” อานนท์ การลงความเห็น ว่าอัตตาที่มีอยู่ มีขนาดไม่จำกัด มีรูป ย่อมติดตามมาด้วยอาการอย่างนี้ ฉะนั้น จึงควรกล่าวไว้

บุคคลเมื่อจะบัญญัติอัตตามีขนาดจำกัด ไม่มีรูป ย่อมบัญญัติว่ามีอยู่เฉพาะในชาตินี้ หรือบัญญัติว่าเป็นสภาพมีอยู่ตลอดเวลา หรือมีความเห็นว่า “เราจักทำอัตตาที่มีสภาพไม่เที่ยงที่มีอยู่ ให้สำเร็จเป็นสภาพเที่ยง” อานนท์ การลงความเห็น ว่าอัตตาที่มีอยู่ มีขนาดจำกัด ไม่มีรูป ย่อมติดตามมาด้วยอาการอย่างนี้ ฉะนั้น จึงควรกล่าวไว้

บุคคลเมื่อจะบัญญัติอัตตามีขนาดไม่จำกัด ไม่มีรูป ย่อมบัญญัติว่ามีอยู่เฉพาะในชาตินี้ หรือ บัญญัติว่าเป็นสภาพมีอยู่ตลอดกาล หรือมีความเห็นว่า “เราจักทำอัตตาทที่มีสภาพไม่เที่ยงที่มีอยู่ ให้สำเร็จ เป็นสภาพเที่ยง” อานนท์ การลงความเห็นว่ามีอยู่ มีขนาดไม่จำกัด ไม่มีรูป ย่อมติดตามมาด้วย อาการอย่างนี้ ฉะนั้น จึงควรกล่าวไว้

อานนท์ บุคคลเมื่อบัญญัติอัตตา ย่อมบัญญัติด้วยความเห็น ๔ อย่างนี้แล”

ไม่บัญญัติอัตตา

[๑๑๕] “อานนท์ บุคคลเมื่อไม่บัญญัติอัตตา ย่อมไม่บัญญัติด้วยความเห็นกึ่งอย่าง

บุคคล

๑. เมื่อไม่บัญญัติอัตตาทที่มีขนาดจำกัด มีรูป ย่อมไม่บัญญัติว่า “อัตตาของเรามีขนาดจำกัด มีรูป”

๒. เมื่อไม่บัญญัติอัตตาทมีขนาดไม่จำกัด มีรูป ย่อมไม่บัญญัติว่า “อัตตาของเรา มีขนาดไม่จำกัด มีรูป”

๓. เมื่อไม่บัญญัติอัตตาทที่มีขนาดจำกัด ไม่มีรูป ย่อมไม่บัญญัติว่า “อัตตาของเรา มีขนาดจำกัด ไม่มีรูป”

๔. เมื่อไม่บัญญัติอัตตาทที่มีขนาดไม่จำกัด ไม่มีรูป ย่อมไม่บัญญัติว่า “อัตตาของเรามีขนาดไม่จำกัด ไม่มีรูป”

[๑๒๐] ในความเห็น ๔ อย่างนั้น บุคคลเมื่อไม่บัญญัติอัตตามีขนาดจำกัด มีรูป ย่อมไม่บัญญัติว่ามีอยู่เฉพาะในชาตินี้ หรือไม่บัญญัติว่าเป็นสภาพมีอยู่ตลอดกาล หรือไม่มีความเห็นว่า “เราจักทำอัตตาทที่มีสภาพไม่เที่ยงที่มีอยู่ ให้สำเร็จเป็นสภาพเที่ยง” การลงความเห็นว่ามีอยู่ มีขนาดจำกัด มีรูป ย่อมไม่ติดตามมาด้วยอาการอย่างนี้ ฉะนั้น จึงควรกล่าวไว้

บุคคลเมื่อไม่บัญญัติอัตตามีขนาดไม่จำกัด มีรูป ย่อมไม่บัญญัติว่ามีอยู่เฉพาะในชาตินี้ หรือไม่บัญญัติว่าเป็นสภาพที่มีอยู่ตลอดกาล หรือไม่มีความเห็นว่า “เราจักทำอัตตาทที่มีสภาพไม่เที่ยงที่มีอยู่ ให้สำเร็จเป็นสภาพเที่ยง” การลงความเห็นว่ามีอยู่ มีขนาดไม่จำกัด มีรูป ย่อมไม่ติดตามมาด้วยอาการอย่างนี้ ฉะนั้น จึงควรกล่าวไว้

บุคคลเมื่อไม่บัญญัติอัตตามีขนาดจำกัด ไม่มีรูป ย่อมไม่บัญญัติว่ามีอยู่เฉพาะในชาตินี้ หรือไม่บัญญัติว่าเป็นสภาพที่มีอยู่ตลอดกาล หรือไม่มีความเห็นว่า “เราจักทำอัตตาทที่มีสภาพไม่เที่ยงที่มีอยู่ ให้สำเร็จเป็นสภาพเที่ยง” การลงความเห็นว่ามีอยู่ มีขนาดจำกัด ไม่มีรูป ย่อมไม่ติดตามมาด้วยอาการอย่างนี้ ฉะนั้น จึงควรกล่าวไว้

บุคคลเมื่อไม่บัญญัติอัตตามีขนาดไม่จำกัด ไม่มีรูป ย่อมไม่บัญญัติว่ามีอยู่เฉพาะในชาตินี้ หรือไม่บัญญัติว่าเป็นสภาพที่มีอยู่ตลอดกาล หรือไม่มีความเห็นว่า “เราจักทำอัตตาทที่มีสภาพไม่เที่ยงที่มี

อยู่ ให้สำเร็จเป็นสภาพเที่ยง” การลงความเห็นว่า อัตตาที่มีอยู่ มีขนาดไม่จำกัด ไม่มีรูป ย่อมไม่ติดตามมาด้วยอาการอย่างนี้ ฉะนั้น จึงควรกล่าวไว้

อานนท์ บุคคลเมื่อไม่บัญญัติอัตตา ย่อมไม่บัญญัติด้วยความเห็น ๔ อย่างนี้แล”

ความเห็นว่าเป็นอัตตา

[๑๒๑] “อานนท์ บุคคลเมื่อเห็นว่ามีอัตตา ย่อมเห็นด้วยความเห็นที่อย่าง

บุคคลเมื่อเห็นเวทนาว่าเป็นอัตตา ย่อมเห็นว่าเป็น “เวทนาเป็นอัตตาของเรา” หรือเห็นว่าเป็น “เวทนาไม่ใช่อัตตาของเรา (เพราะ) อัตตาของเราไม่เสวยอารมณ์” หรือเห็นว่าเป็น “เวทนาไม่ใช่อัตตาของเรา อัตตาของเราจะไม่เสวยอารมณ์ก็มีใช่ อัตตาของเรา ยังเสวยอารมณ์อยู่ เพราะอัตตาของเรามีเวทนาเป็นคุณสมบัติ”

[๑๒๒] อานนท์ ในความเห็น ๓ อย่างนั้น ผู้ที่กล่าวอย่างนี้ว่า “เวทนาเป็น อัตตาของเรา” เขาจะถูกซักถามว่า “ผู้มีอายุ เวทนามี ๓ อย่าง คือ สุขเวทนา ทุกขเวทนา และอทุกขมสุขเวทนา บรรดาเวทนา ๓ อย่างนี้ เธอเห็นเวทนาอย่างไรว่าเป็นอัตตา”

ในคราวที่อัตตาเสวยสุขเวทนา ก็ย่อมไม่เสวยทุกขเวทนาและอทุกขมสุขเวทนา คงเสวยแต่สุขเวทนาเท่านั้น ในคราวที่อัตตาเสวยทุกขเวทนา ก็ย่อมไม่เสวยสุขเวทนาและอทุกขมสุขเวทนา คงเสวยแต่ทุกขเวทนาเท่านั้น ในคราวที่อัตตาเสวยอทุกขมสุขเวทนา ก็ย่อมไม่เสวยสุขเวทนาและทุกขเวทนา คงเสวยแต่อทุกขมสุขเวทนาเท่านั้น

[๑๒๓] อานนท์ แม้สุขเวทนามีไม่เที่ยง ถูกปัจจัยปรุงแต่ง อาศัยเหตุปัจจัยเกิด มีความสิ้นไปเป็นธรรมดา มีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา มีความคลายไปเป็นธรรมดา มีความดับไปเป็นธรรมดา แม้ทุกขเวทนามีไม่เที่ยง ถูกปัจจัยปรุงแต่ง อาศัยเหตุ ปัจจัยเกิด มีความสิ้นไปเป็นธรรมดา มีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา มีความคลายไปเป็นธรรมดา มีความดับไปเป็นธรรมดา เมื่ออทุกขมสุขเวทนามีไม่เที่ยง ถูกปัจจัยปรุงแต่ง อาศัยเหตุปัจจัยเกิด มีความสิ้นไปเป็นธรรมดา มีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา มีความคลายไปเป็นธรรมดา มีความดับไปเป็นธรรมดา

เมื่อบุคคลเสวยสุขเวทนา ย่อมมีความเห็นว่า “นี่เป็นอัตตาของเรา” เมื่อสุขเวทนานั้นดับ จึงมีความเห็นว่า “อัตตาของเราดับไปแล้ว” เมื่อบุคคลเสวยทุกขเวทนา ย่อมมีความเห็นว่า “นี่เป็นอัตตาของเรา” เมื่อทุกขเวทนานั้นดับ จึงมีความเห็นว่า “อัตตาของเราดับไปแล้ว” เมื่อบุคคลเสวยอทุกขมสุขเวทนา ย่อมมีความเห็นว่า “นี่เป็นอัตตาของเรา” เมื่ออทุกขมสุขเวทนานั้นดับ จึงมีความเห็นว่า “อัตตาของเราดับไปแล้ว”

ผู้ที่กล่าวอย่างนี้ว่า “เวทนาเป็นอัตตาของเรา” เมื่อเห็นเวทนาว่าเป็นอัตตา ย่อมเห็นอัตตา ไม่เที่ยง สุขบ้าง ทุกข์บ้าง มีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา และมีความเสื่อมไปเป็นธรรมดาในปัจจุบัน เพราะเหตุนี้แล อานนท์ ด้วยเหตุเพียงเท่านี้ จึงยังไม่ควรที่จะเห็นว่า “เวทนาเป็นอัตตาของเรา”

[๑๒๔] อานนท์ ในความเห็น ๓ อย่างนั้น ผู้ที่กล่าวอย่างนี้ว่า “เวทนาไม่ใช่อตตของเรา (เพราะ) อตตของเราไม่เสวยอารมณ์” เขาจะถูกซักถามว่า “ในรูปขันธ์ ซึ่งไม่มีการเสวยอารมณ์ จะมีความรู้สึกว่าเป็นเรา” เกิดขึ้นได้หรือไม่”

ท่านพระอานนท์ทูลตอบว่า “เกิดขึ้นไม่ได้เลย พระพุทธเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า “เพราะเหตุนั้นแล อานนท์ ด้วยเหตุเพียงเท่านี้ จึงยังไม่ควรที่จะเห็นว่า เวทนาไม่ใช่อตตของเรา เพราะอตตของเราไม่เสวยอารมณ์

[๑๒๕] อานนท์ ในความเห็น ๓ อย่างนั้น ผู้ที่กล่าวอย่างนี้ว่า “เวทนาไม่ใช่อตตของเรา อตตของเราจะไม่เสวยอารมณ์ก็มีใช่ อตตของเรายังเสวย อารมณ์อยู่ เพราะอตตของเรามีเวทนาเป็นคุณสมบัติ” เขาจะถูกซักถามว่า “ผู้มีอายุ ก็เพราะเวทนาจะต้องดับไปทั้งหมดทั้งสิ้นไม่มีเหลือ เมื่อไม่มีเวทนา เพราะเวทนาดับไป โดยประการทั้งปวงยังจะมีความรู้สึกว่าเป็นเรา” ได้หรือไม่

ท่านพระอานนท์ทูลตอบว่า “ไม่ได้เลย พระพุทธเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า “เพราะเหตุนั้นแล อานนท์ ด้วยเหตุเพียงเท่านี้ จึงยังไม่ควรที่จะเห็นว่า “เวทนาไม่ใช่อตตของเรา อตตของเราจะไม่เสวยอารมณ์ก็มีใช่ อตตของเรายังเสวยอารมณ์อยู่ เพราะอตตของเรามีเวทนาเป็นคุณสมบัติ”

[๑๒๖] อานนท์ ภิกษุใดไม่เห็นเวทนาว่าเป็นอตต ไม่เห็นการเสวยอารมณ์ว่าเป็นอตต และไม่เห็นว่า “อตตของเราจะต้องเสวยอารมณ์ เพราะว่าอตตของเรามีเวทนาเป็นคุณสมบัติ” ภิกษุนั้นเมื่อเห็นอย่างนี้ย่อมไม่ถ่อมมั่นอะไรๆ ในโลก และเมื่อไม่ถ่อมมั่นย่อมไม่สะทกสะท้าน เมื่อไม่สะทกสะท้าน ย่อมดับได้เฉพาะตน ย่อมรู้ชัดว่า “ชาติสิ้นแล้ว อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ไม่มีกิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีกต่อไป”

ผู้ใดกล่าวกับภิกษุผู้มีจิตหลุดพ้นแล้วดังกล่าวกันอย่างนี้ว่า “ท่านมีทิฏฐิว่า “หลังจากตายแล้ว ตถาคตเกิดอีกหรือ” การกล่าวของผู้นั้นไม่สมควร ผู้ใดกล่าวกับภิกษุผู้มีจิตหลุดพ้นแล้วดังกล่าวกันอย่างนี้ว่า “ท่านมีทิฏฐิว่า “หลังจากตายแล้ว ตถาคตไม่เกิดอีกหรือ” การกล่าวของผู้นั้นก็สมควร ผู้ใดกล่าวกับภิกษุผู้มีจิตหลุดพ้นแล้วดังกล่าวกันอย่างนี้ว่า “ท่านมีทิฏฐิว่า “หลังจากตายแล้ว ตถาคตเกิดอีกและไม่เกิดอีกหรือ” การกล่าวของผู้นั้นก็สมควร ผู้ใดกล่าวกับภิกษุผู้มีจิตหลุดพ้นแล้วดังกล่าวกันอย่างนี้ว่า “ท่านมีทิฏฐิว่า “หลังจากตายแล้ว ตถาคตจะว่าเกิดอีกก็มีใช่ จะว่าไม่เกิดอีกก็มีใช่หรือ” การกล่าวของผู้นั้นก็สมควร

ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะชื่อ คำที่เป็นเพียงชื่อ ความหมาย คำที่ใช้ตาม ความหมาย บัญญัติ คำบัญญัติ ความเข้าใจ สื่อความเข้าใจ วัฏฏะยังเป็นไปอยู่ตลอดเวลาเพียงใด วัฏฏะย่อมหมุนไปตลอดเวลาเพียงนั้น

ภิกษุชื่อว่าหลุดพ้นแล้วเพราะรู้ยังวัฏฏะนั้น ผู้ใดกล่าวกับภิกษุผู้หลุดพ้นแล้วเพราะรู้ยังวัฏฏะนั้นว่า “ท่านมีทิฏฐิว่า “พระอรหันต์ย่อมไม่รู้ไม่เห็น” การกล่าวของผู้นั้นก็สมควร”

วิญญานฐิติ ๗ ประการ
(ภูมิเป็นที่ตั้งแห่งวิญญาน)

[๑๒๗] อานนท์ วิญญานฐิติ ๗ ประการ และอายตนะ ๒ ประการนี้

วิญญานฐิติ ๗ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. มีสัตว์ทั้งหลายผู้มีกายต่างกัน มีสัญญาต่างกัน คือ มนุษย์ เทพบางพวกและ
วินิปาติกะบางพวก นี่เป็นวิญญานฐิติที่ ๑

๒. มีสัตว์ทั้งหลายผู้มีกายต่างกัน แต่มีสัญญาอย่างเดียวกัน คือ พวกเทพชั้น
พรหมกายิกา เกิดในปฐมฌานและเหล่าสัตว์ผู้เกิดในอบาย ๔ นี่เป็นวิญญานฐิติที่ ๒

๓. มีสัตว์ทั้งหลายผู้มีกายอย่างเดียวกัน แต่มีสัญญาต่างกัน คือ พวกเทพชั้น
อากัสสระ นี่เป็นวิญญานฐิติที่ ๓

๔. มีสัตว์ทั้งหลายผู้มีกายอย่างเดียวกัน มีสัญญาอย่างเดียวกัน คือ พวกเทพชั้น
สุภกนิหะ (เทพที่เต็มไปด้วยความงดงาม) นี่เป็นวิญญานฐิติที่ ๔

๕. มีสัตว์ทั้งหลายผู้บรรลุนิยามจิตโดยกำหนดว่า “อากาศหา
ที่สุดมิได้” เพราะล่วงรูปสัญญา ดับปฏิสมสัญญา ไม่กำหนดคณานัตตสัญญาโดยประการทั้งปวง นี่เป็น
วิญญานฐิติที่ ๕

๖. มีสัตว์ทั้งหลายผู้ล่วงนิยามจิตโดยประการทั้งปวง บรรลุนิยามจิต
โดยกำหนดว่า “วิญญานหาที่สุด มิได้” นี่เป็นวิญญานฐิติที่ ๖

๗. มีสัตว์ทั้งหลายผู้ล่วงวิญญานจิตโดยประการทั้งปวง บรรลุนิยามจิต
โดยกำหนดว่า “ไม่มีอะไร” นี่เป็นวิญญานฐิติที่ ๗

อายตนะ ๒ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. อสัญญาสัตตตายตนะ (อายตนะของสัตว์ผู้ไม่มีสัญญา) นี่เป็นอายตนะ ที่ ๑

๒. เนวสัญญานาสัญญายตนะ (อายตนะของสัตว์ผู้มีสัญญาก็มิใช่ ไม่มีสัญญาก็
มิใช่) นี่เป็นอายตนะที่ ๒

[๑๒๘] อานนท์ ในวิญญานฐิติ ๗ ประการนั้น วิญญานฐิติที่ ๑ ว่า สัตว์ทั้งหลายผู้มีกายต่างกัน
มีสัญญาต่างกัน คือ มนุษย์บางพวก เทพบางพวกและวินิปาติกะบางพวก ผู้ที่รู้วิญญานฐิตินั้น รู้ความเกิด
รู้ความดับ รู้คุณ รู้โทษของวิญญานฐิตินั้น และรู้ขอบเขตออกจากวิญญานฐิตินั้น เขาควรจะ
เปลื้องเพลินในวิญญานฐิตินั้นอยู่อีกหรือ”

ท่านพระอานนท์ทูลตอบว่า “ไม่ควร พระพุทธเจ้าข้า”

ฯลฯ

พระผู้มีพระภาคตรัสถามว่า “อานนท์ วิญญานฐิติที่ ๗ ว่า สัตว์ทั้งหลายผู้ล่วงวิญญานจิต
โดยประการทั้งปวง บรรลุนิยามจิตโดยกำหนดว่า “ไม่มีอะไร” ผู้

ที่รู้วิญญาณฐิตินั้น รู้ความเกิด รู้ความดับ รู้คุณ รู้โทษของวิญญาณฐิตินั้น และรู้อุบายสลัดออกจากวิญญาณฐิตินั้น เขาควรจะเพลิดเพลิน ในวิญญาณฐิตินั้นอยู่อีกหรือ”

ท่านพระอานนท์ทูลตอบว่า “ไม่ควร พระพุทธเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคตรัสถามว่า “อานนท์ ในอายตนะ ๒ ประการนั้น อายตนะที่ ๑ คือ อสังขยีสัตตายตนะ ผู้ที่รู้อสัญญีสัตตายตนะนั้น รู้ความเกิด รู้ความดับ รู้คุณ รู้โทษของอสัญญีสัตตายตนะนั้น และรู้อุบายสลัดออกจากอสัญญีสัตตายตนะนั้น เขาควรจะเพลิดเพลินในอสัญญีสัตตายตนะนั้นอยู่อีกหรือ”

ท่านพระอานนท์ทูลตอบว่า “ไม่ควร พระพุทธเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคตรัสถามว่า “อานนท์ อายตนะที่ ๒ คือ เนวสัญญานาสัญญายตนะ ผู้ที่รู้เนวสัญญานาสัญญายตนะนั้น รู้ความเกิด รู้ความดับ รู้คุณ รู้โทษของเนวสัญญานาสัญญายตนะนั้น และรู้อุบายสลัดออกจากเนวสัญญานาสัญญายตนะนั้น เขาควรจะเพลิดเพลินในเนวสัญญานาสัญญายตนะนั้นอยู่อีกหรือ”

ท่านพระอานนท์ทูลตอบว่า “ไม่ควร พระพุทธเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า “อานนท์ ภิกษุผู้รู้ถึงความเกิด ความดับ คุณ โทษของวิญญาณฐิติ ๗ และอายตนะ ๒ และอุบายสลัดออกจากวิญญาณฐิติ ๗ และ อายตนะ ๒ นี้ตามความเป็นจริง ย่อมหลุดพ้นเพราะไม่ถ่อมมัน ภิกษุนี้เราเรียกว่า ผู้เป็นปัญญาวิมุต

วิโมกข์ ๘ ประการ

[๑๒๕] อานนท์ วิโมกข์ ๘ ประการนี้

วิโมกข์ ๘ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. บุคคลผู้มีรูป เห็นรูปทั้งหลาย นี้เป็นวิโมกข์ประการที่ ๑
๒. บุคคลผู้มีอรุปสังขยาภายใน เห็นรูปทั้งหลายภายนอก นี้เป็นวิโมกข์ประการที่ ๒
๓. บุคคลผู้น้อมใจไปว่า “งาม” นี้เป็นวิโมกข์ประการที่ ๓
๔. บุคคลบรรลुอากาศสำนัญจายตนะโดยกำหนดว่า “อากาศหาที่สุคมิได้” อยู่ เพราะล่วงรูปสังขยา ดับปฏิฆสังขยา ไม่กำหนดคนานัตตสังขยาโดยประการทั้งปวง นี้เป็นวิโมกข์ประการที่ ๔
๕. บุคคลล่วงอากาศสำนัญจายตนะโดยประการทั้งปวง บรรลुวิญญาณัญจายตนะโดยกำหนดว่า “วิญญาณหาที่สุคมิได้” อยู่ นี้เป็นวิโมกข์ประการที่ ๕
๖. บุคคลล่วงวิญญาณัญจายตนะ โดยประการทั้งปวง บรรลुอากิญจัญญายตนะโดยกำหนดว่า “ไม่มีอะไร” อยู่ นี้เป็นวิโมกข์ ประการที่ ๖

๗. บุคคลล่วงอาภิกษุจัญญาตนฉานโดยประการทั้งปวง บรรลุเนวสัจญานา สัจญายตนฉานอยู่ นี้เป็นวิโมกข์ประการที่ ๗

๘. บุคคลล่วงเนวสัจญานาสัจญายตนฉานโดยประการทั้งปวง บรรลุ สัจญาเวทยนิโรธอยู่ นี้เป็นวิโมกข์ประการที่ ๘

อานนท์ วิโมกข์ ๘ ประการนี้แล

[๑๓๐] อานนท์ ภิกษุผู้เข้าวิโมกข์ ๘ ประการนี้ โดยอนุโลมบ้าง โดยปฏิโลมบ้าง ทั้งโดย อนุโลมและปฏิโลมบ้าง เข้าหรือออกได้ตามโอกาสที่ต้องการ ตามชนิดสมบัติที่ต้องการ และตาม ระยะเวลาที่ต้องการ ทำให้แจ้งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติอันไม่มีอาสวะเพราะอาสวะสิ้นไป ด้วยปัญญา อันยิ่งเองเข้าถึงอยู่ในปัจจุบัน ภิกษุนี้เราเรียกว่า ผู้เป็นอุกโตภาควิมุต อานนท์ อุกโตภาควิมุตเป็นอย่างอื่น ที่ดีกว่าหรือประณีต กว่าอุกโตภาควิมุตนี้ "ไม่มี"

เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสอย่างนี้ ท่านพระอานนท์มีใจยินดีชื่นชมพระภายิตของพระผู้มีพระ ภาคแล้วแล

มหานิทานสูตรที่ ๒ จบ
